

Maarit Hakala ja Laura Ketola

Että edes joku sanoo: ”Sä olet hyvä!”

Syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tukeminen muutokseen

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Toimintaterapeutti AMK

Toimintaterapian koulutusohjelma

Opinnäytetyö

Päivämäärä 11.4.2018

Tekijä(t) Otsikko	Maarit Hakala ja Laura Ketola Että edes joku sanoo: "Sä olet hyvä!" – Syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tukeminen muutokseen
Sivumäärä Aika	55 sivua + 3 liitettä 11.4.2018
Tutkinto	Toimintaterapeutti AMK
Tutkinto-ohjelma	Toimintaterapian koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Toimintaterapia
Ohjaaja(t)	Lehtori Janett Halonen Lehtori Riitta Keponen
<p>Nuorten syrjäytyminen on ajankohtainen haaste yhteiskunnassamme. Saavatko haastavasti oireilevat ja lastensuojelun piirissä olevat nuoret riittävästi sellaista tukea, jota he tarvitsevat? Onko muutos näiden nuorten elämässä vielä mahdollista, vai ohjaako huono-osaisuuden leima heidän elämäänsä automaattisesti huonoon suuntaan? Opinnäytetyön yhteistyökumppanina oli erityisluokanopettaja, joka oli kiinnostunut toimintaterapian mahdollisuuksista oppilaidensa ja oman työnsä tukemisessa. Yhteistyökumppanin oppilaat olivat lastensuojelulaitoksessa asuvia 13–17-vuotiaita nuoria.</p> <p>Laadullisen opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää toimintaterapian mahdollisuuksia syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemisessa muutokseen. Tavoitteena oli myös lisätä tietoutta toimintaterapian tarpeellisuudesta ja hyödynnettävyydestä erityisopetuksessa ja lastensuojelussa. Opinnäytetyön teoreettisena viitekehyksenä oli inhimillisen toiminnan malli (MOHO). Myös lastensuojelun, nuoruuden ja syrjäytymisen käsitteisiin perehdyttiin. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin ryhmämuotoista teemahaastattelua, johon osallistui kolme yläkoulun erityisopettajaa, joista yhdellä oli toimintaterapeutin koulutus. Aineisto analysoitiin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä.</p> <p>Tulosten jäsentämisessä hyödynnettiin haastatteluteemoja, jotka olivat: nuoren tuen tarve, opettajan tuen tarve, sosiaaliset suhteet ja syrjäytyminen sekä nuoren tukeminen muutokseen. Tulosten neljä merkityksellistä näkökulmaa olivat: kuntoutuksen tarve, moniammatillinen yhteistyö, ympäristön merkitys ja nuoren tukemisen strategiat. Huomionarvoisia asioita olivat myös syrjäytymisen ennaltaehkäisevän työn tärkeys ja nuoren turvallisen aikuisen tarve. Ennako-oletuksena opinnäytetyössä oli, että toimintaterapiaa tarvitaan lastensuojelussa ja erityisopetuksessa. Tulokset vahvistivat tämän oletuksen.</p> <p>Opinnäytetyön tekijöiden toiveena oli herättää ammattilaisia näkemään jokaisessa nuoressa mahdollisuus muutokseen ja parempaan elämään. Lisää tutkimuksia muun muassa arviointivälineiden ja toimintaterapian interventioiden tuloksellisuudesta tarvitaan, jotta toimintaterapian vaikuttavuutta haastavasti ja psyykkisesti oireilevien nuorten tukemisessa voitaisiin osoittaa. Etenkin nuoren omaa näkökulmaa esiin tuovalle jatkotutkimukselle on tarvetta.</p>	
Avainsanat	syrjäytyminen, nuori, lastensuojelu, inhimillisen toiminnan malli, muutos

Author(s) Title	Maarit Hakala ja Laura Ketola So that at least someone would say: "You are good!" – Supporting an Adolescent to Achieve Change
Number of Pages Date	55 pages + 3 appendices 11 April 2018
Degree	Bachelor of Health Care
Degree Programme	Occupational Therapy
Specialisation option	Occupational Therapy
Instructor(s)	Janett Halonen, Senior Lecturer Riitta Keponen, Senior Lecturer
<p>Social exclusion of young people is a current challenge in our society. Behavioral and emotional difficulties among adolescents occur especially in the contexts of special education and child protection. Whether the support and rehabilitation provided for adolescents suffering from major challenges in life is adequate, should be considered, as well as the possibility for change. The partner of this study was a special education teacher working with adolescents, aged 13–17, that are living in a child protection facility. The purpose of this thesis was to provide information on supporting an adolescent to achieve change. The goal of the study was also to increase the awareness of the possibilities of occupational therapy in supporting adolescents in special education and child protection.</p> <p>A theoretical framework used in this qualitative study is Model of Human Occupation (MOHO). The data for the study was collected by using a semi-structured theme interview. Three special education teachers were interviewed about four aspects concerning their daily work: the adolescents' need for support, the teachers' need for assistance, social relations and social exclusion, and teachers' ways of supporting an adolescent to achieve change. The data was analysed according to abductive rationalisation guided by MOHO theory.</p> <p>Based on the material gained from the interview four different topics were emphasized: the adolescents in special education need rehabilitation on a daily basis, multi-professional cooperation is needed in the context of special education and child protection, the impact of environmental aspects is crucial, and certain Therapeutic Strategies are beneficial in the context of school environment and special education.</p> <p>The need for more evidence and scientific arguments remains to indicate the benefits of occupational therapy practice in special education and child protection. Further studies could consider standardised assessment tools and adolescents own aspects in achieving change in life. The study can be used as an opener for discussion about reconsidering the structures of adolescent mental health care and early support. There is always potential for better future for the young people despite the circumstances.</p>	
Keywords	social exclusion, adolescent, child protection, MOHO, change

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön lähtökohtia	3
2.1	Nuori ja nuoruus	3
2.2	Lastensuojelu	4
2.3	Syrjäytyminen	9
3	Toimintaterapian näkökulma nuoren toimintaan ja muutokseen	15
3.1	Inhimillisen toiminnan malli	15
3.1.1	Muutos ilmiönä toimintaterapiaprosessissa	19
3.1.2	Asiakkaan muutoksesta kertovat teot	19
3.1.3	Terapeutin muutosta tukevat strategiat	22
3.2	Asiakaslähtöisyys toimintaterapiassa	24
4	Teemahaastattelu ja aineiston analyysi	26
4.1	Teemahaastattelu ryhmämuotoisesti	26
4.2	Teoriaohjaava sisällönanalyysi	28
5	Tulokset	33
5.1	Nuoren tuen tarve	33
5.2	Opettajan tuen tarve	35
5.3	Sosiaaliset suhteet ja syrjäytyminen	37
5.4	Nuoren tukeminen muutokseen	40
6	Pohdinta	46
	Lähteet	52
	Liitteet	
	Liite 1. Haastattelun teemat ja kysymyksiä	
	Liite 2. Tiedote	
	Liite 3. Suostumus	

1 Johdanto

Nuorten syrjäytyminen on jo pitkään ollut yhteiskunnassamme esillä ja huolen aiheena. Tällä hetkellä hallituksen yksi kärkihankkeista on hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ja eriarvoisuuden vähentäminen, mikä pitää sisällään lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen ja syrjäytymisen ehkäisyn (Hallituksen puoliväliriihi 2017). Syrjäytymisellä tarkoitetaan yleensä sosiaalisista suhteista, vaikuttamismahdollisuuksista sekä työhön, koulutukseen tai yhteisölliseen toimintaan osallistumisen mahdollisuuksista sivuun joutumista (Laine, Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010: 11). Syrjäytymien tapahtuu useimmiten prosessina heikon yhteiskunnallisen aseman pitkittyessä ja siirtyy monesti myös ylisukupolisesti eli vanhemmilta lapsille (Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus 2016).

Syrjäytyminen käsitteenä on negatiivinen ja viittaa lähes aina toivottomuuteen tai näköalattomuuteen. Syrjäytymisen vastaisessa keskustelussa puhutaan usein osallisuudesta, voimaantumisesta ja positiivisesta muutoksesta (Laine ym. 2010: 11–12, 15). Ennaltaehkäisevä työ ja varhainen puuttuminen ovat tärkeässä asemassa ja siihen panostetaan laajalti niin kouluissa, päiväkodeissa, neuvola- ja perhetyössä kuin erilaisten järjestöjen ja säätiöiden toimesta (Mannerheimin lastensuojeluliitto n.d.; Helsingin Diakonissalaitos n.d.; Me-säätiö n.d.). Etenkin lastensuojelun piiriin joutuneiden nuorten kohdalla negatiivinen leima on kuitenkin yleensä jo olemassa vahvana nuorten elämässä. Tällöin on ennaltaehkäisyn lisäksi aiheellista puhua muutoksen mahdollisuudesta. Nuoren vaikeistakin elämäntilanteista ja ongelmista huolimatta muutos on mahdollista, mutta siihen tarvitaan usein moniammatillista tukea, joka ulottuu arkeen ja jokapäiväiseen elämään.

Nuorten syrjäytymistä käsitteleviä opinnäytetöitä löytyy hoitoalalta ja sosiaalialalta runsaasti, mutta toimintaterapian alalta melko niukasti. Toimintaterapian opinnäytetöissä syrjäytymistä on tarkasteltu esimerkiksi toimintaan osallistumisen (Heikkilä & Maikku 2013), sosiaalisten vuorovaikutustaitojen (Lumitsalo & Vaaja 2015), tavoitteiden asettamisen (Lehtonen & Märsylä 2015) sekä vertaistuen ja työpajatoiminnan (Svärd & Toivola 2016) näkökulmasta. Mertanen, Myllykoski ja Ollila (2012) puolestaan ovat tutkimuksellisessa kehittämistyössään pohtineet, miten lastensuojelun perhetyötä voitaisiin kehittää toimintaterapian osaamisen avulla. Toimintaterapiaa koulu maailmassa käsitteleviä opinnäytetöitä on tehty joitakin. Esimerkiksi Forssén ja Lalli (2014) tarkastelevat koulua toi-

mintaterapian ympäristönä osoittaen teoria- ja tutkimustietoon pohjaten, että erityistä tukea tarvitsevien koululaisten toimintaterapiaa tulisi toteuttaa koululaisen luonnollisessa ympäristössä koulun rutiineja ja toimintoja hyödyntäen. Aikaisempien opinnäytetöiden perusteella koemme opinnäytetyömme näkökulman kaltaiselle tarkastelulle olevan tarvetta. Tarve moniammatillisen kuntoutuksen integroimisesta kouluun tai lastensuojelun yksiköihin nähdään, mutta käytännössä tämä ei kuitenkaan toteudu. Nuorille, joilla on esimerkiksi laaja-alaisia oppimisvaikeuksia ja moninaisia muita haasteita elämässään, ei ole olemassa toimivaa moniammatillista palvelua, jossa kaikki apu olisi helposti saatavilla samasta paikasta, ikään kuin ”yhdeältä luukulta” (Närhi, Seppälä & Kuikka 2010: 182).

Opinnäytetyössämme selvitämme laadullisen tutkimuksen menetelmin toimintaterapian mahdollisuuksia nuoren tukemisessa muutokseen. Tutkimuskysymyksemme on: millaisia mahdollisuuksia toimintaterapialla on syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tukemisessa muutokseen? Yhteistyökumppanimme on erityisluokanopettaja, joka työskentelee kunnan alaisella koululuokalla lastensuojeluyksikön yhteydessä. Yhteistyökumppanimme oppilaat ovat 13–17-vuotiaita, haastavasti ja psyykkisesti oirehtivia nuoria, joilla kaikilla on lastensuojelun asiakkuus. Yhteistyökumppani oli kiinnostunut toimintaterapian mahdollisuuksista oppilaidensa ja opetustyönsä tukemisessa. Opinnäytetyömme tavoitteena on selvittää toimintaterapian mahdollisuuksia yhteistyökumppanimme oppilaiden tukemisessa niin koulunkäynnissä kuin elämässä ylipäänsä. Lisäksi opinnäytetyömme tavoitteena on lisätä yleisesti tietoisuutta toimintaterapiasta ja sen tarpeesta ja mahdollisuuksista kouluissa ja lastensuojeluyksiköissä.

Tarkastelumme toimintaterapeuttisena viitekehyksenä on inhimillisen toiminnan malli (*Model of Human Occupation*, MOHO), etenkin toiminnallinen adaptaatio sekä muutosta tukevat terapeuttiset strategiat (Kielhofner 2008: 106–108, 185; Hautala, Hämäläinen, Mäkelä & Rusi-Pyykönen 2011: 246–248). Teoreettisen viitekehyksen kautta pyrimme tuomaan esille toivon ja muutoksen mahdollisuuden näkökulmaa haastavasti oireilevan nuoren elämässä. Toimintaterapian tietoperustaa esitellään tarkemmin luvussa 3. Opinnäytetyömme keskeisiä käsitteitä edellä mainittujen lisäksi ovat nuori, lastensuojelu ja syrjäytyminen, jotka määritellään luvussa 2. Aineistonkeruumenetelmänä käytämme ryhmäteemahaastattelua. Opinnäytetyön tutkimusmenetelmät ja toteutus esitellään luvussa 4 ja tulokset luvussa 5.

2 Opinnäytetyön lähtökohtia

2.1 Nuori ja nuoruus

Nuoren ja nuoruuden määrittelyssä on erilaisia näkökulmia. Määritelmä riippuukin siitä, kuka määrittelee ja mihin tarkoitukseen määritelmää käytetään, mutta useimmiten määrittely tapahtuu iän perusteella. Nuoruus on ikäkausi lapsuuden ja aikuisuuden välissä. Nuoruuslaki määrittää nuoriksi kaikki alle 29-vuotiaat (Nuorisolaki 1285/2016: 3§). Nuorisolain tavoitteena on edistää nuoren osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia yhteiskunnassa, tukea nuoren kasvua, itsenäistymistä, yhteisöllisyyttä sekä tukea nuorten harrastamista ja toimintaa kansalaisyhteiskunnassamme. Lain tarkoituksena on myös edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä oikeuksien toteutumista sekä parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. (Nuorisolaki 1285/2016: 2§.)

YK määrittelee nuoriksi kaikki 15–24-vuotiaat. YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) on lapsia koskeva ihmisoikeussopimus, joka koskee kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia. Sopimuksen tärkein tavoite on perusoikeuksien eli terveyden, koulutuksen, tasa-arvon ja turvan takaaminen kaikille lapsille. (Lapsen oikeudet n.d.) Nuoret ovat myös itse arvioineet nuoruuden ikäjakaumaa heille kohdistuneessa vapaa-ajantutkimuksessa. Myllyniemen ja Bergin (2013) nuorten vapaa-aikatutkimuksessa oli haastateltu 7–29-vuotiaita nuoria ja tuloksista ilmeni nuorten vastanneen nuoruuden alkavan noin 10-vuotiaana ja päättyvän noin 20-vuotiaana. (Myllyniemi & Berg 2013: 8.)

Nuoruus voidaan jaotella varhaisnuoruuteen (11–14 vuotta), keskinuoruuteen (15–18 vuotta) ja myöhäisnuoruuteen (19–25 vuotta). Täysi-ikäisyyden saavutettuaan nuoresta voidaan käyttää myös ilmaisua nuori aikuinen. Nuoren kehityskasvun päämääränä on itsenäisyyden saavuttaminen ja aikuiseksi kasvaminen. Murrosikä eli puberteetti alkaa yleensä varhaisnuoruudessa tai keskinuoruuden alkupuolella. Murrosiässä nuori kehittyy voimakkaasti ja keskushermostossa tapahtuu suuria muutoksia. Puberteettiin liittyy fyysinen kehitys, mutta myös psyykkisessä ja sosiaalisessa kehityksessä tapahtuu muutoksia tunne-elämän, ajattelun, käytöksen ja ihmissuhteiden osalta. (Nuorten hyvin- ja pahoinvointi 2010.) Fyysinen sukukypsyys saavutetaan nopeammin kuin kognitiivisen kehityksen taso. Tunnehallinnan taso saavutetaan hitaammin ja tähän yhdistyy vielä murrosikä, joka muutenkin säätelee harkintakykyä ja itsehillintää. Emotionaalinen kehitys on kognitiivista eli älyllistä kehitystä hitaampaa ja nuorelle tulee taantumavaiheita,

eikä ongelmanratkaisukyky ja abstrakti päättely kehity samalla tavalla nuorella, jolla ei ole aikuisen tukea ja ohjausta riittävästi tässä kehitysvaiheessa. (Nurmi 2013: 54.)

Aivojen kypsyminen on monimutkainen kokonaisuus, jota säätelevät geenit ja johon vaikuttavat perimä, sosiaalinen ja fyysinen ympäristö. Pihkon ja Vanhatalon (2014) mukaan kielellisten toimintojen, oppimisen, liikuntataitojen, moraalikäsitusten ja emotionaalisten ominaisuuksien kehittyminen vaikuttaa persoonallisuuden kehittymiseen. Aivojen kehityksen kannalta välttämättömiin ärsykkeisiin kuuluu myös lapsen kokema sosiaalinen vastavuoroisuus. (Pihko & Vanhatalo 2014: 19). Aivojen kehityksessä on sukupuolieroja ja tytöt kehittyvät yleensä poikia aikaisemmin. Historiassa puberteetin ajankohta vaihtelee paljon suhteessa ikävuosiin. Nurmen (2013) mukaan länsimaissa elintaso, yltäkylläisyys ja parantunut ravitsemus vaikuttavat puberteetin yhä aikaisempaan alkamisikään. (Nurmi 2013: 52.)

Opinnäytetyössä tarkastelu kohdistuu 13–17-vuotiaisiin nuoriin, jotka käyvät erityisluokkaa, ja suurimmalla osalla heistä on lastensuojelun asiakkuus tai sijoitus lastensuojelun laitokseen. Heillä voi olla taustalla kaltoinkohtelua ja/tai päihteiden käyttöä ja heistä suurimmalla osalla on riski syrjäytyä. Näiden nuorten kehittyminen ikätason mukaisesti on tavalla tai toisella häiriintynyt ja he tarvitsevat kuntouttavia mahdollisuuksia selviytyäkseen elämästään.

2.2 Lastensuojelu

Lastensuojelu kytkeytyy opinnäytetyöhön yhteistyökumppanimme oppilaiden kautta. Suomessa lastensuojelun lähtökohtana on aina lapsen etu. Kaikki lastensuojelussa työskentelevät noudattavat toiminnoissaan ja päätöksissään lastensuojelulakia. Lain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. (Lastensuojelulaki 417/2007; Rätty 2017: 1). Kun lapsella tai perheellä on ongelmia, lastensuojelun tehtävänä on auttaa ja työntekijät arvioivat lapsen etua lain mukaan. Lapsen oikeuksista on säädetty Suomen perustuslaissa. Suomea sitovat Euroopan ihmisoikeussopimus ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Sopimuksissa veloitetaan lapsen edun asettamiseen etusijalle kaikessa viranomaistoiminnassa. (Lastensuojelun käsikirja 2016.) Eva Gottberg (2012) täsmentää kirjoituksessaan että, lasta koskevalle lainsäädännölle on leimallista lapsen oikeuksien ensisijaisuus. Parhaiten tätä kuvaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3. ar-

tiklan säännös, jonka mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. (Gottberg 2012: 50.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen THL:n (2016) keräämän tilastotiedon mukaan Suomessa lastensuojelun avohuollon tukitoimien piirissä sekä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten lukumäärätiedot olivat: Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 57 784 lasta ja nuorta. Samana vuonna lastensuojeluilmoitusten määrä oli 121 372 ilmoitusta, kasvua oli 5,7 % edelliseen vuoteen nähden. Huostassa oli yhteensä 10 424 lasta ja nuorta. (Lastensuojelun käsikirja 2016.)

Lastensuojelun asiakkuus alkaa yleensä niin, että vanhemmat tai nuori itse ottavat yhteyttä lastensuojeluun ja pyytävät apua. Asiakkuus voi alkaa myös niin, että koulun tai muut ammattilaiset ottavat yhdessä vanhempien kanssa yhteyttä sosiaalityöntekijään, joka voi arvioida perheen tilanteen. Ammattilaisten on tehtävä **lastensuojeluilmoitus**, mikäli ovat huolissaan lapsen hyvinvoinnista ja epäilevät lapsen tarvitsevan apua. Poliisi voi myös tehdä ilmoituksen, jos alaikäinen on syyllistynyt rikokseen, käyttänyt päihteitä tai on paikalla perheväkivaltatilanteessa. Lastensuojeluilmoituksen voi tehdä myös nimettömänä ja sen voi tehdä kuka tahansa, joka on huolissaan lapsen hyvinvoinnista. (Lastensuojelu info 2016.) Lastensuojeluasiakkuuden alkamisesta määrittää lastensuojelulaki ilmoitusvelvollisuus (25§). Rätty (2017) soveltaa kirjassaan lastensuojelulakia käytäntöön myös ammattilaisille, viranomaistahoille, seurakunnille ja muille uskonnollisille yhdistyksille, terveydenhuollolle ja opetuksen ja koulutuksen tahoille. (Rätty 2017: 219–224).

Avohuollon asiakkuus koski joitakin nuoria opinnäytetyössämme. Nuoret asuivat kotonaan, mutta perheet saivat lastensuojelun sosiaalipalveluja tuekseen. Suurin osa opinnäytetyötämme koskevista nuorista oli sijoitettuja eli huostaanotettuja nuoria ja asuivat lastensuojelunlaitoksessa. **Huostaanotto** ja **sijaishuolto** perustuvat aina lastensuojelulakiin. Rätty (2017) määrittelee lastensuojelulain käytännöstä ja soveltamisesta huostaanotto (40§) mukaan, huostaanoton ja sijaishuollon velvollisuuden ja järjestämisen, huostaanoton perusteet, puutteet lapsen kasvuolosuhteissa, lapsen oma käyttäytyminen huostaanoton perusteena sekä avohuollon tukitoimien riittämättömyydestä tukitoimena sekä lapsen edun mukaisuudesta. (Rätty 2017: 359–371.) Lapsi otetaan huostaan ja hänen hoitonsa järjestetään kodin ulkopuolella. Lapsi pyritään ensisijaisesti sijoittamaan

perhehoitoon, tavalliseen perheeseen, jossa vanhemmat ovat saaneet riittävän koulutuksen ja valmennuksen tehtävään. Myös lähiverkoston mahdollisuudet huomioidaan. Muu sijaishuoltopaikka voi olla lastensuojeluyksikkö tai perhekoti. (Lastensuojelu info 2016).

Nuori otetaan huostaan, mikäli puutteita huolenpidossa ilmenee, tai muut kasvuolosuhteet tai nuoren oma käyttäytyminen uhkaavat vakavasti nuoren terveyttä ja kehitystä. Huostaanotto voidaan toteuttaa myös silloin, jos avohuollon tuki ei ole ollut riittävää tai mahdollista. Kun nuori on välittömässä vaarassa ja ilman huolenpitoa, esimerkiksi vanhempien runsaan päihteidenkäytön vuoksi tai nuoren oman käyttäytymisen vuoksi, tilanteeseen reagoidaan nopeasti ja tehdään kiireellinen sijoitus. **Kiireellinen sijoitus** kestää 30 vuorokautta ja sen aikana arvioidaan nuoren tilanne. Kiireellistä sijoitusta voidaan jatkaa toiset 30 vuorokautta, jos aika ei ole riittävä tilanteen selvittämiseksi. Kasvuolosuhteita arvioidaan laajasti ja huostaanottoa on pidettävä aina viimesijaisena vaihtoehtona sekä harkittaessa arvioidaan aina nuoren etua. (Lastensuojelu info 2016.)

Laiminlyönnissä on kyse siitä, ettei nuoren perustarpeista huolehdita riittävästi. Söderholm & Polttin (2012) mukaan on kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, että nuorella on pysyvä, turvallinen koti, jossa ei vietetä sopimatonta elämää. Nuorella tulisi olla vakaat kasvuolosuhteet ja ennakoitavissa oleva arki ja nuoren tulisi voida luottaa huoltajiinsa ja heidän lupauksiin. Nuorelle tarjotaan monipuolisia virikkeitä ja hänellä olisi pysyviä ihmissuhteita lähellään. Nuoren tulisi voida elää ilman väkivallan pelkoa, eikä nuori joudu todistamaan rikollista elämäntapaa tai päihteiden väärinkäyttöä. Nuoren ei myöskään tulisi kantaa ikäänsä nähden liian suurta vastuuta perheen arjesta, esimerkiksi vanhemman uupumisen, psyykkisten ongelmien, masennuksen tai muiden sairauksien vuoksi. Vanhempien on huolehdittava myös nuoren terveydenhuollosta ja hampaidenhoidosta sekä nuoren koulutuksesta. (Söderholm & Poltti 2012: 79–82.)

Nuori voi myös itse aiheuttaa sijoituksen ja huostaanoton omalla käyttäytymisellään. Nuori tekee silloin asioita, jotka ovat hänelle vaarallisia tai haitaksi muun muassa käyttää runsaasti päihteitä, tekee rikoksia tai laiminlyö koulunkäymisen. Nuoren omat psyykkiset ongelmat voivat johtaa myös sijoitukseen. Huostaanotto pitää aina perustella sekä vanhemmille, että nuorelle. Huostaanottoa varten sosiaalityöntekijät pyytävät usein lausuntoja yhteistyökumppaneilta, kuten koulusta ja terapiapalveluista. Huostaanotettu nuori muuttaa asumaan perhehoitoon tai lastensuojelulaitokseen. Nuorten kohdalla usein kysymyksessä onkin lastensuojelunlaitos, koska perhesijoituksia on vähemmän saatavilla

ja pienemmät lapset ovat etusijalla perhesijoitukseen ja perhekoteihin. (Lastensuojelun info 2016.)

Huostaanotto on tarkoitettu väliaikaiseksi ratkaisuksi. Huostaanottopäätös voidaan purkaa perheen tilanteen muututtua sellaiseksi, että lapsi voi palata kotiin. Huostaanotto purkautuu viimeistään nuoren täytettyä 18-vuotta. (Lastensuojelun käsikirja 2016.) **Jälkihuolto** tarkoittaa lastensuojelun tukitoimien tarjoamista nuorelle muun muassa tukea ja ohjausta, tukea opintoihin, työllistymiseen tai asunnon hankintaan ja tukea taloudelliseen tilanteeseen. Jälkihuollon palvelut ovat vapaaehtoisia ja nuorella on oikeus huostaanoton päättymisen jälkeen jälkihuoltoon 21-vuotiaaksi asti. Jälkihuollon palvelut järjestetään yksilöllisen tarpeen mukaan ja jälkihuoltosuunnitelma tehdään nuoren, vanhempien sekä sijaishuoltopaikan kanssa yhteisesti. Jälkihuollon tarkoituksena on tukea nuoren selviämistä itsenäiseen elämään. (Helsingin kaupunki 2018.)

Huostaanotto ja suuret muutokset nuorelle ja hänen perheelleen voivat aiheuttaa kriisin. Ammatilaisen onkin tuettava ja autettava sekä nuorta että hänen vanhempiaan selviytymään tilanteesta. Söderholm & Poltti (2012) pohtivat tilannetta lapsen näkökulmasta. Lapsi ei välttämättä ymmärrä tilanteen vakavuutta, eikä lapsi itse pysty tilanteeseen vaikuttamaan. Lapsi saattaa kuitenkin epäsuorasti viestittää mahdollisesta laiminlyönnistään esimerkiksi kertoessaan pelostaan ja huolistaan väkivaltaisten vanhempien välillä, vanhempien päihteidenkäytöstä tai epämääräisemmistä asioista, kyse on lapsen näkökulmasta vakavista huolista. (Söderholm & Poltti 2012: 79.)

Varhainen vuorovaikutus on keskeisessä asemassa lapsen psyykkisen kehityksen kannalta. Varhaiset kokemukset vaikuttavat lapsen kehon järjestelmiin ja aivoihin, jotka voivat jäädä kehittymättä ikätasoon liittyvien vaatimusten mukaisesti. Kiintymissuhteita onkin tutkittu psyykkisen kehityksen tasolta monissa eri maissa. Sinkkosen (2015) mukaan **kiintymissuhdeteoria** on tuonut tarpeellista lisäinformaatiota varsinkin vaikeissa olosuhteissa kasvaneiden lasten psyykkisten ongelmien ymmärtämiseen. (Sinkkonen 2015: 23). Kiintymissuhdemallit jaotellaan turvalliseen, turvattomaan ja organisoimattomaan luokitukseen. Kiintymissuhdemalleilla onkin pysyvyystaipumus lapsuudesta aikuisuuteen, ja ne siirtyvät sukupolvelta toiselle. Vanhempien tehtävänä on huolehtia lapsen fysiologisista tarpeista ja luoda edellytykset lapsen psyykkiselle ja sosiaaliselle kehitykselle. Vanhempien parisuhteella on myös suuri vaikutus lapsen turvallisuudentunteeseen. Vanhempien riitaisuudet luovat epävakautta ja turvattomuutta lapsen elämään,

vaikka lapsi kokisikin vanhempansa turvallisiksi. Vanhempien riidat ja väkivallan uhka aiheuttavat lapselle häiriintymisen riskin. (Sinkkonen 2015: 24–30.)

Nuorilla, joilla on traumakokemuksia sekä altistumista perheväkivallalle tai muulle krooniselle stressitilalle, on usein kiintymyssuhteen häiriötä. **Organisoimattomalla kiintymissuhteella** tarkoitetaan kiintymissuhdemallia, jossa lapsi on yrittänyt turhaan soveltaa välttelevää ja ristiriitaista kohtelua. Usein lapsi yrittää ilmaista keskenään erilaisia tunteita samanaikaisesti. Organisoimaton kiintymissuhde voi olla myös seurausta siitä, että huoltaja on pelottava tai pelokas. Tunnetilat vaihtelevat lapsen näkökulmasta katsottuna mielivaltaisesti. Lapsi ei ymmärrä ailahtelua ja sen seurauksena epävakaa tilanne jää lapsen muistiin. Myös hoivaajan ahdistuneisuus ja työstämättä jääneet traumat johtavat välttämiskäyttäytymiseen, pelokkuuteen ja ahdistuneisuuteen. Sinkkonen (2015) sanoo traumaperäisen stressihäiriön olevan vahingollista kehittyvälle keskushermostolle ja heikentävän nuoren kykyä sietää stressiä. Psyhyke kuormittuu liikaa eikä nuori kykene käsittelemään samaan aikaan tulevia voimakkaita ja ahdistavia ärsykeitä. Tätä kutsutaan dissosiaatioksi. Seuraukset voivat vaihdella **traumaperäisen stressihäiriön** (*Posttraumatic Stress Disorder, PTSD*) oireista turtumiseen, todellisuudesta irtautumisen kokemuksiin ja aistimuksen vääristymiseen. Näillä oireilla on merkitystä mielenterveyden häiriöissä kuten, paniikkihäiriössä, persoonallisuushäiriössä ja joissakin psykoottisissa tiloissa. (Sinkkonen 2015: 32–35.)

Reaktiivinen kiintymissuhdehäiriö (*Reactive Attachment Disorder, RAD*) on yleensä seurausta siitä, ettei lapsi ole voinut kiintyä kehenkään. Lapsella on ollut katkoksia varhaislapsuudessa kiintymissuhteissaan tai lapsella on varhain laitoshoidon kokemuksia, joissa hoitajia on paljon ja vaihtuvuus suuri. Lapsi on estynyt ja vetäytyvä eikä hae aikuisen läheisyyttä. Reaktiivinen kiintymissuhdehäiriö on sosiaalisen vuorovaikutuksen häiriö. Sinkkonen (2015) mukaan häiriö on yleistä ulkomailta Suomeen adoptoitujen lasten joukossa ja häiriötä havaitaan myös lapsilla, joilla on ollut monia sijoituksia ja joiden varhaiset kiintymissuhteet ovat hauraita. Reaktiivinen kiintymissuhdehäiriö ja estoton vuorovaikutushäiriö haittaavat suuresti sosiaalisia suhteita ja ne ovat yhteydessä moniin myöhemmin ilmeneviin mielenterveyden häiriöihin. (Sinkkonen 2015: 36.)

Mäkelä ja Salo (2012) ovat määritelleet kiintymyssuhteiden reaktiivista häiriötä (F94.1) ICD-10 -tautiluokituksen mukaan (Mäkelä & Salo 2012: 234, 265). Lapsuusiän kiintymissuhteiden reaktiivinen häiriö alkaa viiden vuoden ikään mennessä, ja sille ovat ominaisia lapsen ihmissuhteiden jatkuvat poikkeavuudet. Kiintymissuhteiden reaktiivinen häiriö

syntyy lähes aina riittämättömän hoivan ja lapsesta huolehtimisen seurauksena. Tämä voi olla psyykkistä hyväksikäyttöä tai laiminlyöntiä kuten, kovia rangaistuksia, jatkuvaa vastaamattomuutta lapsen kontaktiyrityksiin tai muuta huomattavan huonoa vanhemmuutta. Tämä voi olla myös fyysistä hyväksikäyttöä ja kaltoinkohtelua, kuten jatkuvaa piittaamattomuutta lapsen fyysisistä perustarpeista, toistuvia tahallisia ruumiinvammoja tai riittämätöntä huolenpitoa ravinnosta. (Mäkelä & Salo 2012: 265.)

2.3 Syrjäytyminen

Syrjäytymisellä tarkoitetaan koulutukseen, työmarkkina-asemaan, elintasoon, terveyteen, sosiaalisiin suhteisiin ja elinympäristöön liittyvää yhteiskunnallista huono-osaisuutta. Syrjäytymisessä kyse on yhteiskunnallisen osallisuuden puutteesta ja oman elämän näköalattomuudesta. Syrjäytymisen määrittely ei ole yksiselitteistä, mutta sitä kuvataan yksilön, kotitalouden tai jonkin ihmisryhmän joutumista taloudellisesti tai sosiaalisesti ongelmallisiin olosuhteisiin, joista on huonot mahdollisuudet nousta. Sosiaalisesti ongelmallisilla olosuhteilla viitataan yhteiskunnan tai yksilön taholta tulevan arvostuksen puutteeseen eli sosiaaliseen leimautumiseen. (Wikipedia, syrjäytyminen 2018.) Maailman terveysjärjestö WHO:n mukaan sosiaalinen syrjäytyminen johtuu yhteiskunnan epätasaisista taloudellisista, poliittisista, sosiaalisista ja kulttuurisista voimasuhteista, jotka johtavat resurssien ja oikeuksien epätasaiseen jakautumiseen. (Hyvinvointi- ja terveys-erot 2016.)

Syrjäytymistä aiheuttaa opiskelumahdollisuuksien puute, pitkäaikaistyöttömyys, palkka-kuopat, perusturvan liian pieni taso, yhteiskunnan tukiverkoston puutteellisuus, vammaisuus, terveysongelmat, huono terveydenhuolto, päihteiden käyttö ja asunnottomuus. Ihmiset ovat erityisen alttiita syrjäytymisen vaaroille elämän muutosvaiheissa, kuten koulun, työsuhteen tai parisuhteen päättyessä. Usein syrjäytynyt ihminen menettää luottamuksen yhteiskuntaan ja syrjäytyminen aiheuttaa toivottomuutta, katkeruutta, motivaation laskua, itsetunnon heikentymistä tai henkistä pahoinvointia. Syrjäytyminen lisää riskiä sairastua mielenterveyden häiriöihin ja saattaa johtaa ihmissuhdeongelmiin, päihdeongelmiin ja rikollisuuteen. (Wikipedia, syrjäytyminen 2018.)

Nuorten syrjäytyminen tulee Suomelle taloudellisesti kalliiksi. Yhden nuoren syrjäytyvän henkilön yhteiskunnalle aiheuttamat kustannukset ovat 1,2 miljoonaa euroa. Suomessa on jo lähes 70 000 syrjäytynyttä nuorta, etenkin poikien asema on heikentynyt viime

taantumien seurauksena. Syrjäytymisen riskitekijöitä nuorilla ovat matala koulutus, toimeentulo-ongelmat, elämänhallintaan liittyvät ongelmat, terveydelliset ongelmat ja sosiaalisten suhteiden vähyys. Nuorten syrjäytymisen yhdeksi syyksi määritellään huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta. Tällä tarkoitetaan vanhempien hyvinvoinnin ongelmien siirtymistä tai jatkumista lapsille. Perheet ja vanhemmat saattavat kohdata monenlaisia vaikeuksia, jotka vaikuttavat heidän lastensa hyvinvointiin. Tällaisia vaikeuksia ovat esimerkiksi: työttömyys, toimeentulovaikeudet, asumisen ongelmat, mielenterveys- ja päihdeongelmat, muut terveysongelmat, vanhempien väliset jatkuvat riidat, avioerot, väkivalta ja laiminlyönti. Myös vanhempien koulutustaso ja sosioekonominen asema määrittelevät heidän lastensa koulutusuria. Matalasti koulutettujen vanhempien lasten koulutus jää usein matalaksi. (Lapset, nuoret ja perheet 2017.) Nuoren syrjäytyminen tarkoittaa käytännössä putoamista koulu- tai työelämästä, sosiaalisten suhteiden vähäisyyttä eli yksinäisyyttä sekä vaikuttamisen puutetta. Erityisesti syrjäytyminen uhkaa silloin kun läheisen aikuisen välittäminen ja huolenpito puuttuvat.

Nuoren syrjäytymiskehitys voi alkaa jo varhaislapsuudesta. Keskittymis-, käyttäytymis-, ja oppimisvaikeudet ennustavat tulevia ongelmia, ellei näihin vaikeuksiin puututa varhaisessa vaiheessa. Nuoren ongelmat saattavat pahentua peruskoulun aikana ja nuoren elämän keskipisteenä on vain oma sänky ja tietokone. Nuori kokee yksinäisyyttä ja eristäytyy omiin oloihinsa. Tällainen nuori on usein masentunut ja hänellä on takanaan vuosien käyntejä ammattiauttajilla. Päihteiden käyttö on alkanut jo varhaisessa vaiheessa. Kaiken tämän keskellä nuori yrittää käydä koulua, mutta jättäytyy usein pois koulusta. Lopulta nuori saattaa jättää koulunkäynnin kokonaan. Koulukaverit saattavat pitää nuorta outona ja seurauksena on kiusaamista sekä henkisesti että fyysisesti. Sosiaaliset taidot ovat jääneet kehittymättä ja nuori kokee itse, ettei kukaan välitä tai kuuntele häntä. Pahimmillaan ongelmakierre voi johtaa itsemurhaan tai totaaliseen eristäytymiseen. Paha olo voi purkautua väkivaltana muita ihmisiä kohtaan. (Paananen 2014: 92–93.) Toisaalta on myös paljon nuoria, joilla on ollut suuria ongelmia koko lapsuuden ja nuoruuden ajan, mutta jotka ovat lopulta selviytyneet ja löytäneet paikkansa elämässään. Tähän onkin auttanut ulkopuolelta tuleva tuki ja apu sekä nuoren oma tahto selviytyä.

Syrjäytymisen vaarassa ovatkin nuoret, joilla on tunne-elämän häiriöitä, eikä heillä ole turvallista läheistä aikuista, joka tukee, rohkaisee ja kannustaa. Vanhempaa, joka huolehtii, välittää ja asettaa rajoja. Tällaisella nuorella on vaikeuksia sopeutua yhteiskunnan moraalisiin ja sääntöihin. Nuoren on hyvin vaikeaa sitoutua yhteisiin päämääriin tai tuntea yhteisvastuullisuutta. Nuoren pahan olon tunne voi näkyä monella tapaa ulospäin. Nuori

on stressaantunut, peloissaan, poissaolevan tuntuinen, hermostunut ja nuori on koko ajan hälytystilassa. Kemppisen (2000) mukaan erityisesti nämä nuoret tarvitsevat monenlaista tukea elämänsä eri vaiheissa. Tuen puuttuminen kostautuu nuoren itsetunnon ja sosiaalisten taitojen kehittymisen puutteena, oppimisen hidastumisena, masentumisena ja häiriökäyttäytymisenä. (Kemppinen 2000: 199.)

Tunne-elämän häiriöistä kärsivästä nuoresta saattaakin lopulta tulla syrjäytynyt nuori, ellei ammattiapua ja puuttumista nuoren häiriökäytökseen ole saatavilla. Usein näiltä nuorilta puuttuu positiivinen asenne ja elämänmyönteisyys, ilo ja aitous sekä toisen ihmisen kunnioittaminen. Kemppinen (2000) jaottelee syrjäytymisvaarassa olevat nuoret käyttäytymismallin mukaisiin ryhmiin seuraavasti: hätänuori, konfliktihakuinen nuori, kostonhaluinen nuori, katunuori, jenginuori, syntipukkinuori, symbioottisesti seurusteleva nuori, hylätty nuori, yksinäinen nuori, opitusta avuttomuudesta kärsivä nuori ja suuicidaalinen nuori. (Kemppinen 2000: 192–201.)

Hätänuorella on pitkään ollut psyykkisiä kuormia, hän ilmaisee itseään joko ylikorostuneena periksi antamisena tai uhmakkaana taistelemisena. Tämä näyttäytyy negatiivisena käytöksenä. Nuori ei päästä toisia ihmisiä lähelleen ja saattaa käyttää päihteitä pelkotilojen poistamiseksi. Hätänuoren elämysmaailmaan liittyy negatiivisia tunne-elämyksiä, ahdistuneisuutta ja uhkien kokemista. **Konfliktihakuinen nuori** ei kykene sosiaalisissa tilanteissa käyttäytymään odotetulla tavalla vaan hän käyttäytyy epäkypsästi. Konfliktihakuinen nuori voi olla hyökkäävä tai ahdistunut ja vetäytyvä. Hän voi olla aggressiivinen ja yleensä kypsytön lapsi. Konfliktihakuiset käyttäytymismuodot esiintyvät ryhmätilanteissa, kuten koululuokassa. Konfliktihakuisuus vaatii ammattilaiselta taitoa kohdata nuori oikealla tavalla. **Kostonhaluinen nuori** nauttii kieltojen rikkomisesta ja tämä tuokin jännitystä hänen elämäänsä ja johtaa nuorta tekemään kiellettyä toimintaa. Kostonhaluinen nuori on uhmakas ja kapinallinen. (Kemppinen 2000: 192–201.)

Katunuori asuu kadulla ja katuelämä kiehtoo nuorta vapauden takia. Nuori luopuu vanhempien ja muiden henkisestä tuesta ja moraalisäännöistä. Katunuorella on roolikäyttäytymistä, joka ohjaa nuorta toimimaan tilanteen mukaisesti. Katuelämään kuuluu tietoinen sääntöjen ja rajojen rikkominen, johon liittyy koulusta pois jääminen ja kadulla maleksiminen. Katunuori joutuu usein rikollisuuden piiriin. **Jenginuori** tuntee kuuluvansa johonkin ryhmään ja jengi on nuorelle pakopaikka aikuisten maailmasta. Negatiivisimmillaan jengit toimivat negatiivisten mallien antajina, mutta jengi voi antaa nuorelle myös

ystäviä ja yhteistä tekemistä, kun ympäristö ja tekemisenkohde on oikea. **Syntipukki-nuori** on ”ongelmanuori”. Tämä nuori on ihmisten luoma nuori. Hän on nimetty syylliseksi ja nuoren niskaan on kaadettu kaikki ongelmat. Syyllistäminen heikentää nuoren persoonallisuutta ja olisikin muistettava, että ei arvosteltaisi nuoren persoonaa vaan nuoren tekemisiä. Syyllistäminen on kannustamisen vastakohta ja sillä pyritään nujertamaan toinen ihminen. Syntipukki nuori ottaakin ongelmakseen kaiken, koska häneltä odotetaan ongelmakäyttäytymistä, hän myös toteuttaa odotukset. Nuori pitäisi hyväksyä sellaiseenaan, mutta hänen toimintaansa pitäisi kehittää ja ohjata nuorta tekemään asiat toisella tavalla. (Kemppinen 2000: 192–201.)

Symbioottisesti seurusteleva nuori kietoutuu toiseen ihmiseen ja hänen yksilölliset tarpeet häviävät ja henkilöiden välille syntyy liian tiivis riippuvuussuhde. Moni nuori, jolta puuttuvat kiinteät ihmissuhteet, ajautuu symbioottiseen seurustelusuhteeseen. **Hylätty nuori** on vanhempien hylkäämä nuori. Nuoren tunne-elämän kehityksen kannalta kaikkein tuhoisinta on tulla vanhempiensa hylkäämäksi. Isän tai äidin puute kulkee nuoren mielessä läpi elämän. **Yksinäinen nuori** on saattanut joutua kokemaan hyvin suurta emotionaalista yksinäisyyttä jo varhain, siitäkin huolimatta, vaikka hänen fyysiset tarpeensa on tyydytetty. Moni yksinäinen nuori kokee vaikeaksi kontaktien luomisen muihin nuoriin. Yksinäisellä nuorella ei ole välttämättä yhtään läheistä ystävää tai turvallista ihmissuhdetta, tukevaa aikuisystävää tai positiivista aikuisuuden mallia. Usein yksinäisyys koetaan kovin vaikeana asiana, eikä yksinäisyydestä puhuminen ole helppoa. Yksinäinen nuori on altis masennukselle. (Kemppinen 2000: 192–201.)

Opitusta avuttomuudesta kärsivä nuori voi olla nuori, jolla on todellisia puutteita voimavaroissaan ja toiminnallisia vaikeuksia arjen toiminnoissa. Nämä nuoret hyötyvät auttamisesta ja tuesta. Näille nuorille olisikin löydettävä vaihtoehtoisia toimintamalleja elämänhallinnan tukemisessa. Apua voisi olla toiminnan harjoittelusta tuetusti, useiden toistojen avulla. Opitusta avuttomuudesta kärsivät nuoret jäävät usein ajalehtimaan sosiaalisiin tukisysteemeihin. Hyysäämisen käsite liittyy läheisesti opitun avuttomuuden käsitteeseen. Lastensuojelulaitoksesta lähtevällä nuorella tulisikin olla valmiudet selviytyä myös laitoksen ulkopuolella. Nuori olisi opetettava itse suoriutumaan esimerkiksi kodinhoitoon liittyvistä askareista. **Suicidaalinen, syrjäytynyt nuori** on nuori, jolta on kadonnut elämänhalu. Tällainen nuori on itsetuhoinen ja valmis lopettamaan elämänsä. Usein tällainen nuori viiltelee itseään purkaakseen pahaa oloaan. Tällaisen nuoren auttamisessa vaaditaan herkkyyttä ja tarkkaa sanavalintaa nuorta kohdatessa. Auttajan tulisi

luoda toivoa ja uskoa siihen, että nuori ja hänen elämänsä on tärkeä, ja että hänen elämälleen löytyy varmasti tarkoitus. (Kempainen 2000: 192–201.)

Syrjäytymisestä puhuttaessa olisi syytä myös miettiä, onko syrjäytymisen käsite lähtökohtaisesti virheellinen ja leimaava? Syrjäytyminen sanana viittaa siihen, että yksilö on enemmän tai vähemmän aktiivisesti itse syrjäytynyt. Siksi sanaan liittyy stigma eli leima. Hamaruksen ja Landènin (2014) mukaan syrjäytyminen johtuu ennemminkin rakenteiden toimimattomuudesta tai nuoren turhautumisesta rakenteen pyöryksessä, jolloin parempi käsite olisi syrjäytetty, ei syrjäytynyt. (Hamarus & Landèn 2014: 187–188.)

Stigma eli häpeäleima tarkoittaa kielteistä ja perusteetonta asennoitumista henkilöön. Leimautuminen johtuu kielteisistä ennakkoluuloista. Nuorta, joka asuu lastensuojelun laitoksessa ja käy erityisluokkaa leimataan syrjäytyneeksi tai huonosti käyttäytyväksi nuoreksi. Ennakkoluulot johtuvat usein tiedon puutteesta ja kielteisestä asenteesta. Nämä asenteet aiheuttavat nuoressa häpeää ja itsearvostuksen vähenemistä. **Sisäinen stigma** tarkoittaa, että ihminen leimaa itse itsensä. (Wikipedia, stigma 2016.) Nuoresta voi tuntua, ettei hän ole hyvä missään eikä kelpaa kenellekään. Sisäinen stigma saattaa aiheuttaa nuorelle sosiaalisten suhteiden vaikeuksia.

Eriarvoistuminen lisääntyy yhteiskunnassamme ja hyvän elämän mahdollisuuksien tasearvo ei toteudu kaikkien kohdalla. Harvoin kysytään nuorelta itseltä hänen omaa käsitystään tilanteesta ja ulkopuolinen taho määrittelee nuoren syrjäytyneeksi. Vaikka nuori on kokenut vaikeita asioita elämässään ovat nuoret kokemuksellisesti viisaita. He antavat paljon tietoa itsestään eri tavoin, ammattilaisen tulee vain osata ottaa tämä tieto vastaan. Ennakkoluulot leimaavat helposti nuorta. Ne rajoittavat nuoren elämää ja kaventavat valintojen tekemistä. Jotta muutos on mahdollinen, tarvitaan luottamusta ja uskoa siihen, että huolimatta haastavista olosuhteista ja lastensuojelutaustasta, nuoresta voi kasvaa tasapainoinen ja elämässä hyvin pärjäävä yksilö. Tarvitaankin aktiivisia aikuisia ja tahoja, jotka tuovat nuorten kokemustietoa keskuuteemme ja samalla vahvistavat nuorten selviytymistä, hyvinvointia ja osallisuutta. Nuorten kanssa työskennellessä olisi tärkeää pitää mielessä ydinajatus: mitä teetkin, sen tulee vahvistaa nuoria ja viedä heidän asioitaan eteenpäin. (Barkman, Inkinen, Isoniemi & Varjo 2017: 7–8.)

Syrjäytymistä pyritään ennaltaehkäisemään kohdistamalla tukitoimia lastensuojelun asiakkaana oleville perheille. Syrjäytymistä ehkäistään myös valvomalla, että nuori suorit-

taa peruskoulun ja hankkii itselleen ammattitutkinnon. Syrjäytymisuhan alainen nuori tarvitsee huomattavasti aikuisen tukea ja ohjausta elämässään. Ennaltaehkäisyssä tärkeää olisikin puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja nopeasti nuoren käyttäytymisen muuttuessa. Kun apua annetaan riittävän ajoissa, päästään jatkossa huomattavasti helpommalla. Toiminta ja auttamistavat on osattava soveltaa sen mukaan, minkälaisen nuoren kanssa työskennellään. Yhteiskunnasta pudonneille nuorille on kyettävä tarjoamaan mahdollisuudet kiinnittyä yhteiskuntaan ja parhaiten se tapahtuu mielenkiintoisen ja haastavan työn, läheisten ihmisten, mielekkäiden harrastusten sekä muun virkistytymisen avulla. (Kemppinen 2000: 207.)

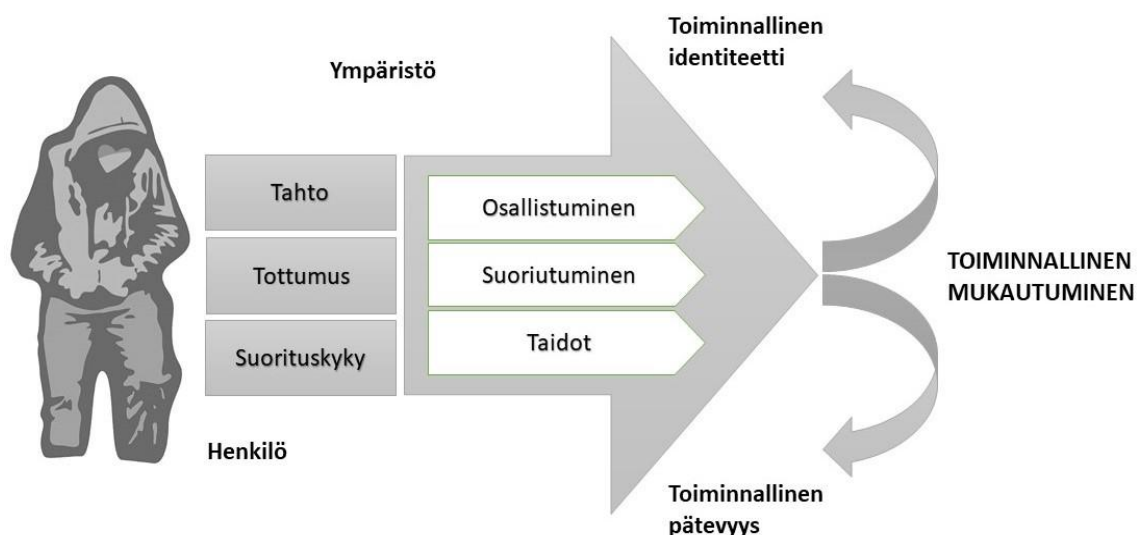
Syrjäytyneiden auttamistyössä olisi parantamisen varaa. Erityisesti nuorten auttamiseen tulisi panostaa nykyistä enemmän, mutta ongelmana on usein avun saannin vaikeus. Nuori joutuu asioimaan monen eri tahon kanssa ja apua saa usein pääsääntöisesti virkaaikana, eikä välttämättä silloin, kun tilanne olisi akuutti. Sosiaalipoliittisen puuttumisen ja nollatoleranssin ei pitäisi merkitä sitä, että syrjäytymisvaarassa olevien nuorten pahan olon kokemuksia ja niiden mukanaan tuomia ongelmia siirretään piiloon. Vääränlainen ennaltaehkäiseminen voi kääntyä suvaitsemattomuudeksi, jolloin oirehtivien nuorten todellista hätää ei kyetä arvioimaan. Syrjäytymisestä puhutaan hienoissa seminaareissa, juhlapuheissa ja vaalilupauksissa. Julkinen sektori hakee rahoituksia monenlaisiin syrjäytymishankkeisiin. Tulisi kuitenkin varmistaa, että raha kohtaa aidot syrjäytyneet ja kalliit hankkeet kohdentuvat syrjäytyneiden lasten ja nuorten hyväksi. Kokoukset ja palaverit eivät auta syrjäytyntä nuorta, apu olisi vietävä sinne, missä nuoria kohdataan. (Kemppinen 2000: 202.)

3 Toimintaterapian näkökulma nuoren toimintaan ja muutokseen

3.1 Inhimillisen toiminnan malli

Inhimillisen toiminnan malli (*Model of Human Occupation, MOHO*) on yksi tunnetuimpia näyttöön perustuvia toimintaterapian malleja. Sen on kehittänyt 1980-luvulla Gary Kielhofner kollegoineen, jotka nostivat keskeiseen asemaan sairauden tai vamman sijaan ihmisen toiminnan ja asiakaslähtöisen näkökulman. (Cole & Tufano 2008: 95.) Mallin avulla voidaan ymmärtää laajasti nuoren toimintaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä, kuten motivoitumista, suoriutumista, toimintojen jäsentymistä sekä toiminnan ja ympäristön välistä dynamiikkaa. Mallia voidaan, ja tuleekin, käyttää yhdessä muiden viitekehysten (esim. psykososiaalinen ja psykodynaaminen viitekehys) kanssa, jolloin eri lähestymistavat ja näkökulmat täydentävät toisiaan ja tukevat terapeutin ymmärrystä asiakkaan kokonaistilanteesta. Inhimillisen toiminnan mallia kehitetään ja käytetään laajasti toimintaterapiassa ympäri maailman. (Kielhofner 2008: 1–4; Hautala ym. 2011: 234–235.)

Ihminen nähdään inhimillisen toiminnan mallissa jatkuvasti muuttuvana dynaamisena kokonaisuutena, jossa henkilön sisäiset tekijät sekä ulkoiset ympäristötekijät linkittyvät toisiinsa vaikuttaen tekemiseen. (Ks. kuvio 1.)



Kuvio 1. Inhimillisen toiminnan mallin keskeisten käsitteiden välinen vuorovaikutus (mukaillen Kielhofneria 2008: 108).

Mallin keskiössä on toiminnallinen mukautuminen, joka viittaa henkilön luontaiseen kehittymiseen ja muutokseen. Toiminnalliseen mukautumiseen liittyvät läheisesti käsitteet toiminnallinen identiteetti ja toiminnallinen pätevyys, joiden tiedostaminen ja kehittäminen voi edistää asiakkaan positiivista muutosta. (Cole & Tufano 2008: 96; Kielhofner 2008: 106–108; Hautala ym. 2011: 246–248.) Toiminnallista identiteettiä, pätevyyttä ja mukautumista käsitellään tarkemmin tämän luvun lopussa.

Ihmiseen (*person*) liittyviä sisäisiä tekijöitä inhimillisen toiminnan mallissa ovat tahto, tottumus ja suorituskky ja ne ovat keskenään vuorovaikutuksessa. **Tahdolla** (*volition*) viitataan henkilön motivaatioon ja toimintaan motivoitumiseen. Mallin ajattelutavan mukaan jokaisella ihmisellä on tarve toimia. Henkilö motivoituu tekemään niitä asioita, joita hän pitää tärkeinä ja mielekkäinä ja joihin hänellä on tarvittavat kyvyt ja taidot. Tahdon osa-alueita ovat henkilökohtainen vaikuttaminen (*personal causation*), arvot (*values*) ja mielenkiinnon kohteet (*interest*). Niiden pohjalta henkilö tekee valintoja koskien niin arjen yksittäisiä tehtäviä kuin laajempia, tulevaisuutta koskevia toimintoja. Usein positiivisina koetaan ne toiminnat, joiden valintaan on itse voitu vaikuttaa ja näin ollen sellaisilla toimintoilla katsotaan olevan yhteys koettuun elämänlaatuun ja tyytyväisyyteen. Positiivisiksi koettuja toimintoja myös valitaan helpommin uudelleen. (Kielhofner 2008: 12–16.)

Tottumus (*habituation*) kuvaa toimintatavan kehittymistä toistuviksi, jokapäiväistä elämää jäsentäviksi tavoiksi (*habits*) ja rooleiksi (*roles*). Nämä opitut rutiinit ovat vahvasti sidoksissa aikaan ja paikkaan ja säätelevät ajankäyttöä ja käyttäytymistä eri tilanteissa. Tavoilla tarkoitetaan toimintojen automaattisiksi muodostunutta suorittamista tutuissa ympäristöissä ja tilanteissa. Roolit puolestaan ovat henkilön itsensä ja hänen ympäristönsä muokkaamia käsityksiä siitä, kuka hän on ja miten hänen tulee toimia. Opittujen tapojen ja omaksuttujen roolien muuttaminen esimerkiksi uuden, vieraan ympäristön vuoksi voi olla haasteellista, mutta joissain tilanteissa uusi ympäristö voi edesauttaa myös positiivisen muutoksen tekemistä. (Forsyth & Parkinson 2008: 8; Kielhofner 2008: 16–18, 57–59.) Esimerkiksi lapsen tai nuoren huostaanotto ja siirtyminen omasta ydinperheestään lastensuojelun laitokseen ja/tai uuteen kouluun sisältää sekä riskejä että mahdollisuuksia tottumuksiin liittyen. Uusi sosiaalinen ympäristö voi saada aikaan hyviä uusia rutiineja nuoren elämään, mutta toisaalta myös tarjota mahdollisuuksia haitallisten tapojen, kuten päihteiden käytön, lisääntymiseen tai vääristyneiden roolien omaksumiseen. Kun puhutaan nuorten syrjäytymisvaarasta ja nuoren tukemisesta muutokseen, on tärkeää huomioida tapojen ja roolien merkitys toiminnalle ja käyttäytymiselle sekä ympäristötekijöiden vaikutus näihin totuttuihin tapoihin olla ja toimia.

Suorituskyky (*performance capacity*) mahdollistaa henkilön suoriutumisen erilaisista toiminnoista olemassa olevien fyysisten ja psyykkisten kykyjensä puitteissa. Suorituskyvyn vaikuttavat esimerkiksi lihasten, luuston ja hermoston toiminta, muisti, hahmottaminen ja kognitio. Inhimillisen toiminnan mallissa ei tarkasti kuvailla näitä ihmisen fyysisiä ja psyykkisiä osatekijöitä, sillä muissa viitekehyksissä ja malleissa kuvataan niitä monipuolisesti. Huomiota kiinnitetään kuitenkin siihen, että yksilön käyttäytymiseen vaikuttaa aina objektiivisen suorituskyvyn lisäksi henkilön oma sisäinen kokemus eli subjektiivinen näkökulma suorituskykyyn ja sen rajoituksiin. (Kielhofner 2008: 18–20, 68–70.) Subjektiivisen suorituskyvyn merkitys toimintaan voi olla hyvinkin suuri etenkin nuorilla, joilla on psyykkisiä haasteita ja mahdollisesti jo varhaislapsuudessa aiheutuneita traumoja tai kiintymyssuhteen häiriöitä. Ulkoapäin annettu osaamattomuuden ja epäonnistumisen leima voi olla muodostunut niin kiinteäksi osaksi nuoren subjektiivista kokemusta suorituskyvystään, että se rajoittaa nuoren toimintaan motivoitumista ja osallistumista.

Ympäristö (*environment*) vaikuttaa ihmisen motivaatioon ja toiminnan jäsentymiseen tarjoten resursseja ja mahdollisuuksia toimintaan tai vastaavasti rajoittaen tai estäen sitä. Ymmärtääkseen ihmisen toimintaa, on tunnettava aina myös toiminnan konteksti, sillä toiminta tapahtuu aina jossakin fyysisessä ja sosiaalisessa ympäristössä. Ympäristö käsittää kaikki ne fyysiset, sosiaaliset, kulttuuriset, poliittiset ja taloudelliset tekijät, joilla on vaikutusta henkilön toimintaan. Ympäristöön katsotaan kuuluvaksi esimerkiksi tilat, joissa toiminta tapahtuu, esineet, joita toiminnassa käytetään, sosiaaliset ryhmät (perhe, ystävät, koulu- ja työkaverit jne.) sekä toiminnan muodot, joita ympäristö tarjoaa. (Kielhofner 2008: 86–87; Hautala ym. 2011: 240, 243.) Varsinkin nuorilla sosiaalisen ympäristön merkitys toimintaan on suuri, kun irrottaudutaan vähitellen vanhemmista ja luodaan uusia sosiaalisia suhteita ja kokeillaan uusia rooleja. Ystävien, kaveripiirin, perheenjäsenten tai vaikkapa opettajan vaikutus nuoreen voi olla positiivista muutosta tukevaa tai vastaavasti estää uusien, hyvien toimintatapojen syntymistä tai niistä kiinni pitämistä. Poliittiset ja taloudelliset olosuhteet vaikuttavat epäsuorasti esimerkiksi laitoksessa asuvan tai erityisopetuksessa olevan nuoren toimintaan sitä kautta, millaista tukea ja kuntoutusta hänelle on tarjolla ja millaisia resursseja nuoren tukemiseen ohjataan.

Tekeminen (*doing*) on inhimillisen toiminnan mallissa jaettu kolmeen tasoon: toiminnallinen osallistuminen, toiminnallinen suoriutuminen ja taidot. Toiminnallinen osallistuminen (*occupational participation*) on laaja käsitys toiminnasta ja sillä tarkoitetaan sitoutumista päivittäisiin, itselle merkityksellisiin itsestä huolehtimisen, työn ja vapaa-ajan toi-

mintoihin, kuten ulkonäöstä ja puhtaudesta huolehtimiseen, koulunkäyntiin ja opiskeluun, ystävien tapaamiseen ja harrastuksiin osallistumiseen. Osallistumiseen vaikuttavat henkilön oman valinnan, totumuksen ja suorituskyvyn lisäksi sosiaalisen ympäristön ja yhteiskunnan odotukset. Toiminnallisella suoriutumisella (*occupational performance*) tarkoitetaan eri toiminnan muotojen suorittamista, kuten esimerkiksi kotitehtävien tekemistä, peseytymistä, mopolla ajamista ja tietokonepelin pelaamista. Henkilön tahto, suorituskyky ja ympäristö vaikuttavat myös suoriutumiseen. Taidot (*skills*) ovat puolestaan niitä konkreettisia ja havaittavia tekoja (esimerkiksi esineestä kiinni pitäminen, voiman säätely, yhteistyössä toimiminen), joita tehtävien tekemiseen/suorittamiseen tarvitaan. (Forsyth & Parkinson 2008: 11; Kielhofner 2008: 101–103).

Toiminnallisella identiteetillä tarkoitetaan henkilön omaa käsitystä itsestään toimijana ja millaiseksi toimijaksi hän haluaa tulla. Se rakentuu ajan kuluessa toiminnallisen osallistumisen seurauksena ja vaikuttaa tulevaisuuden valintoihin. Toiminnallisessa identiteetissä yhdistyvät henkilön käsitys omasta kyvykkyydestä ja tehokkuudesta, mielenkiintoisiksi ja tyydyttäviksi koetut toiminnat, käsitys itsestä (roolien ja ihmissuhteiden kautta), käsitys siitä, minkä kokee velvollisuudekseen ja mitä pitää tärkeänä, käsitys elämän tuista rutiineista sekä käsitys ympäristön odotuksista ja tuesta. (Forsyth & Parkinson 2008: 11; Kielhofner 2008: 106–108.) Nuoren toiminnallinen identiteetti ilmentää siis kaikkia niitä mahdollisesti rankkojakin elämäkokemuksia, jotka ovat muokanneet häntä sellaiseksi kuin hän on sekä hänen käsitystään mahdollisesta tulevaisuuden suunnasta.

Toiminnallisella pätevyydellä (*occupational competence*) puolestaan tarkoitetaan sitä, missä määrin henkilö voi toteuttaa ja ylläpitää toiminnallisen identiteettinsä mukaista toiminnallista osallistumista. Se on ikään kuin toiminnallisen identiteetin saattamista käytäntöön. Toiminnallinen pätevyys sisältää rooliodotusten, omien arvojen ja vaatimustason mukaisen toiminnan, velvollisuuden täyttämiseen liittyvät rutiinit, tyydytystä ja hallinnan/saavutuksen tunnetta tuottavat toiminnat sekä arvojen mukaiseen toimintaan ja päämääriin pyrkimisen. (Forsyth & Parkinson 2008: 12; Kielhofner 2008: 107.)

Ihminen kehittyy läpi elämänsä. Kehittymistä tapahtuu biologisella, motorisella, kognitiivisella ja sosioemotionaalisisella tasolla. Inhimillisen toiminnan mallissa kehittymistä kuvataan käsitteellä adaptaatio eli mukautuminen. (Hautala ym. 2011: 58, 61.) **Toiminnallista mukautumista** (*occupational adaptation*) tapahtuu ajan kuluessa ihmisen omassa ympäristössä elämän toimintoihin osallistumisen ja sitoutumisen seurauksena. Toimin-

nallisella mukautumisella tarkoitetaan myönteisen toiminnallisen identiteetin rakentamista sekä toiminnallisen pätevyyden saavuttamista. Useimmat ihmiset kohtaavat jossain elämänsä vaiheessa haasteita tai vaikeuksia, joiden seurauksena heidän tulee ikään kuin uudelleen rakentaa ja etsiä toiminnallista identiteettiään ja pätevyyden tunnetta. (Kielhofner 2008: 106–108.) Tästä on monesti kyse myös psyykkisesti oireilevan tai laitokseen sijoitetun nuoren kohdalla.

3.1.1 Muutos ilmiönä toimintaterapiaprosessissa

Kaiken muutoksen ja kehityksen edellytyksenä toimintaterapiassa nähdään olevan toiminnallinen sitoutuminen (*occupational engagement*) (Kielhofner 2008: 171). Toiminnan luonteen vuoksi toiminnallinen muutos vaatii aina asiakkaan omaa aktiivista osallistumista prosessiin (Polatajko, Davis & McEwen 2015: 84). Inhimillisen toiminnan mallin mukainen toimintaterapiaprosessi on asiakaslähtöinen ja terapiaprosessin onnistuminen edellyttää, että huomioidaan asiakkaan arvot, mielenkiinnon kohteet ja suorituskäyttöön liittyvät tekijät, ymmärretään pätevyyden tunteen, roolien ja tapojen merkitys ja huomioidaan ympäristötekijät. Terapiaprosessin päämääränä oleva muutos saavutetaan asiakkaan ajattelun, tunteiden ja tekemisen kautta. (Hautala ym. 2011: 249; Kielhofner 2008: 171.)

Toimiessaan henkilö ottaa käyttöön suorituskapasiteettinsa, jolloin taidot voivat harjaantua ja muutos on mahdollista. Toimintaan sitoutumisen kautta henkilö voi kokea tyytyväisyyttä ja nautintoa sekä antaa arvoa ja merkityksiä sille, mitä on saanut tehtyä. Toimintaan sitoutuminen ilmenee Kielhofnerin (2008) mukaan seuraavien asiakkaan tekojen kautta: valitseminen ja päätösten tekeminen, sitoutuminen, tutkiminen, tunnistaminen, neuvottelemineen, suunnittelemineen, harjoittelemineen, uudelleen tarkastelemineen ja ylläpitäminen. (Kielhofner 2008: 171–172.) Kun henkilön toiminnassa tulee esiin näitä piirteitä, on hän jo matkalla muutokseen.

3.1.2 Asiakkaan muutoksesta kertovat teot

Valinta/päätös (*choose/make decisions*) on yleensä ensimmäinen askel kohti muutosta. Henkilö itse valitsee tai päättää, mitä haluaa tehdä, miten haluaa tehdä ja mitä hän lähtee tavoittelemaan. (Kielhofner 2008: 172.) Nuori voi esimerkiksi päättää hakea opiskelemaan vaikka pelkäisi, ettei pärjää koulussa koska on aiemminkin jättänyt koulun kesken.

Tai nuori voi päättää lopettaa päihteiden käytön vaikka se merkitsisi mahdollisesti kaveriporukasta ulkopuolelle jäämistä. Olennaista on, että valinta on henkilön omasta tahdosta kumpuava ja että hän myös tiedostaa, miksi tekee tiettyjä valintoja. Päätöksen teon tai valintojen seurauksena henkilö voi kokea onnistumista ja tyytyväisyyttä tekemis-tään valinnoista, mikä puolestaan vahvistaa henkilön tahtoa ja muutokseen sitoutumista. Jotta päätökset ja valinnat olisivat pysyviä, on henkilön sitouduttava (*commit*) tekemiinsä valintoihin (Kielhofner 2008: 172). Esimerkiksi opiskelemaan palaava nuori sitoutuu päätökseensä muuttaa elämänsä suuntaa ja on valmis tekemään töitä saavuttaakseen tavoitteensa tulevaisuuden suunnitelmiansa toteuttamiseksi. Sitoutuminen liittyy vahvasti toiminnallisen identiteetin ja pätevyyden kehittymiseen, koska siihen sisältyy ajatus siitä, millaiseksi henkilö haluaa tulla ja miten hän voisi tavoitteensa saavuttaa (Kielhofner 2008: 172). Toimintaterapiassa sitoutumista voidaan konkretisoida esimerkiksi asettamalla viikoittaisia ja/tai pidemmän aikavälin tavoitteita, joihin asiakas sitoutuu. Haastavasti oireilevan nuoren kohdalla tavoitteita on pilkottava riittävän pieniin ja lyhyen aikavälin tavoitteisiin, sillä jopa päivittäisistä pienistä tavoitteista kiinni pitäminen voi olla vaikeaa.

Tutkimisella (*explore*) tarkoitetaan muun muassa uusien tai mukautettujen toimintatapojen kokeilemistä käytännössä sekä uusiin paikkoihin, tilanteisiin tai sosiaalisiin ryhmiin tutustumista. Kokeilemisen kautta asiakkaan kuva omista mielenkiinnon kohteistaan, suoriutuskyvystään ja arvoistaan voi selkiytyä. (Kielhofner 2008: 173.) Nuori voi esimerkiksi lähteä kokeilemaan uutta, kodin ulkopuolella tapahtuvaa harrastusta oltuaan pitkään vain kotona esimerkiksi tietokonepelien ja internetin maailmaan eristäytyneenä. Toimintaterapiassa asiakas voi turvallisesti ja tuettuna tutkia ja kokeilla uusia asioita. Tunnistamisella (*identify*) tarkoitetaan sitä, että henkilö esimerkiksi itsearvioinnin tai saadun palautteen avulla tiedostaa toiminnassaan syy-seuraussuhteita ja tilanteisiin liittyviä tunteita, joita ei ole aiemmin huomannut tai ymmärtänyt (Kielhofner 2008: 173–174). Esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyvää oppilasta voidaan auttaa tunnistamaan tilanteita, joissa hänen käyttäytymisensä yleensä muuttuu aggressiiviseksi tai väkivaltaiseksi ja mahdollisesti tätä kautta muuttamaan omaa käytöstään toivotunlaiseksi. Tämä saattaa kuitenkin vaatia paljon toistoja ja tilanteiden läpikäymistä yhä uudelleen.

Neuvotteleminen (*negotiate*) on tärkeä osa terapiaprosessia ja muutosta, sillä sitä kautta asiakas osallistuu itseään koskeviin päätöksiin ja tavoitteiden asettamiseen ja sitoutuu niihin todennäköisemmin kuin tilanteessa, jossa tavoitteet tulevat ulkoa päin annettuina. Päätöksiin osallistuminen terapiassa vahvistaa asiakkaan pätevyyden tunnetta ja auttaa

asiakasta luottamaan itseensä päätöksentekotilanteissa myös terapian ulkopuolella. Asiakaslähtöisessä toimintaterapiassa asiakas otetaan, aina kuin mahdollista, mukaan päätöksentekoon ja tavoitteiden asettamiseen. Suunnitteleminen (*plan*) edesauttaa yleensä uusien toimintatapojen toteuttamista käytännössä. Ennen kuin ryhdytään toteuttamaan jotakin uutta toimintatapaa, kuten aloitetaan uusi harrastus tai opiskelut, on tärkeää tehdä kyseinen asia ensin ajatuksen tasolla ja selvittää käytännön asioita, joita toiminnan tekemiseen/toteuttamiseen liittyy ja mitä tulee ottaa huomioon. (Kielhofner 2008: 174–175.) Esimerkiksi lastensuojeluyksikössä asuvan, itsenäistymistä ja yksin asumista tavoittelevan nuoren on hyvä suunnitella talouteen ja jokapäiväisten käytännön asioiden hoitamiseen liittyviä asioita huolellisesti etukäteen, mikä vähentää epäonnistumisen riskiä ja pelkoa. Suunnittelussa yhteistyö terapeutin (ja/tai lastensuojeluyksikön työntekijän, opettajan, sosiaalityöntekijän tai perheenjäsenen) kanssa on yleensä tarpeen.

Harjoittelemalla (*practice*) toimintoja ja/tai uusia tapoja toteuttaa niitä henkilö voi kehittää taitojaan tai ylipäätään oppia uuden tavan toteuttaa tiettyä toimintaa, mikäli vanha toimintamalli ei enää ole mahdollinen tai tarkoituksenmukainen. Harjoittelu on tietyn toiminnan toistamista tai tiettyyn toimintaan osallistumista yhä uudelleen. Toistaminen vahvistaa henkilön tahtoa, tottumusta ja suorituskykyä sekä hänen suhdettaan ympäristöönsä ja sitä kautta toimintaan sitoutumista. (Kielhofner 2008: 176–177.) Harjoiteltaessa uutta toimintaa avun saaminen (esimerkiksi toimintaterapeutilta tai opettajalta) ja toiminnan mukauttaminen sopivalle tasolle ovat monesti tarpeen. Oppilas, jolla on oppimisvaikeuksia ja toiminnanohjauksen häiriöitä, voi harjoitella koulutehtävien suorittamista esimerkiksi vaiheistettujen ohjeiden ja kuvavihjeiden tai vaikkapa nettisovellusten tai toiminnallisten tehtävien/pelien avulla, jotka auttavat häntä jäsentämään toimintaansa ja kehittämään tapoja suoriutua koulutehtävistään.

Uudelleentulkinta (*reexamine*) tarkoittaa aikaisempien uskomusten, tunteiden, roolien ja tapojen uudelleen arvioimista ja vaihtoehtoisten toimintamallien ja ajatusten omaksumista. Mikäli tällaista uudelleentulkintaa ei tapahdu ja henkilö ei kykene tunnistamaan virheellisiä ajattelutapojaan tai ongelmallisia käyttäytymismallejaan, ei hän voi saavuttaa muutosta. Uudelleentulkinta on tärkeä henkilön muutosta ilmentävä askel, mutta vääristä ja haitallisista ajatuksista tai tavoista irti päästäminen ei välttämättä ole helppoa. (Kielhofner 2008: 177.) Uudelleentulkinnan vaikeuksia ilmenee erityisesti sellaisilla nuorilla, joilla on esimerkiksi päihdeongelmia tai peliriippuvuuksia. Ympäristöllä, esimerkiksi kaveripiirillä ja paikoilla joissa nuori viettää aikaansa, voi usein olla suuri vaikutus uusien ajatusmallien omaksumiseen. Ylläpitäminen (*sustain*) on yksi muutoksen tekemisen

haastavimpia ja tärkeimpiä vaiheita. Ylläpitäminen on jatkuvaa muutoksen tiellä pysymistä ja haluttuja tavoitteita kohti pyrkimistä esteistä, epävarmuudesta, pettymyksistä tai hitaasta edistymisestä huolimatta. Muutos edellyttää periksiantamattomuutta ja toivotunlaisen toiminnan ja käyttäytymisen toistamista uudelleen ja uudelleen. Myös tässä ympäristöllä ja sosiaalisilla suhteilla on yleensä suuri merkitys. (Kielhofner 2008: 178.)

3.1.3 Terapeutin muutosta tukevat strategiat

Kielhofnerin (2008) mukaan terapeutin kyky olla vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa (*therapeutic use of self*) on keskeinen asiakkaan sitoutumiseen ja terapian tuloksellisuuden vaikuttava tekijä. Sen tarkoituksena on säilyttää hyvä työskentelyilmapiiri terapeutin ja asiakkaan välillä ja tukea asiakkaan tunteita, ajattelua ja tekemistä niin, että muutoksen saavuttaminen on mahdollista. (Kielhofner 2008: 185.) Vastavuoroisuutta ja terapiasuhteen merkitystä on tutkinut myös Weiste (2015), jonka mukaan terapiasuhte on vahvasti yhteydessä toimintaterapian ja kuntoutuksen tuloksellisuuteen kaikkien asiakasryhmien parissa. Terapiasuhteeseen sisältyviä tekijöitä ovat mm. terapeutin liittouma eli terapeutin ja asiakkaan jaettu käsitys terapian tavoitteista ja keinoista niiden saavuttamiseksi sekä terapeutin ja asiakkaan välinen emotionaalinen suhde. Nämä tekijät ilmevät terapeutin ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa. (Weiste 2015: 25, 28.)

Asiakkaan toimintaan sitoutumista tukevia ja muutosta edistäviä terapeuttisia strategioita Kielhofnerin (2008) mukaan ovat: vahvistaminen, tunnistaminen, palautteen antaminen, neuvominen ja tiedon antaminen, neuvottelemine, jäsentäminen, valmentaminen, rohkaiseminen ja fyysinen tuki (Kielhofner 2008: 185, 195). Vahvistamisella (*validating*) tarkoitetaan asiakkaan tunteisiin, kokemuksiin ja ajatuksiin reagoimista. Se voi olla esimerkiksi yhdessä iloitemista nuoren onnistumisista, riittävien lepotaukojen tarjoamista nuorelle, jonka on vaikea keskittyä pitkäjänteisesti tai jonkin tunteen kuten vihan tai pettymyksen äänen sanoittamista. Tällä tavoin osoitetaan, että asiakkaan tunteet, kokemukset ja mielipiteet otetaan todesta ja että ne ovat sallittuja. (Kielhofner 2008: 185–186.) Tunnistamisella (*identifying*) tarkoitetaan sitä, että terapeutti yhdessä asiakkaan kanssa tunnistaa niitä asiakkaaseen tai hänen ympäristöönsä liittyviä tekijöitä, jotka edistävät tämän toiminnallista suoriutumista ja osallistumista. Terapeutti voi asiakkaan haasteita tunnistamalla ja tiedostamalla tarjota tietoa, apua tai vaihtoehtoisia tapoja selviytyä haastavista tilanteista. (Kielhofner 2008: 188.)

Palautteen antamisessa (*giving feedback*) keskeisessä asemassa on kokonaiskuvan muodostaminen asiakkaan tilanteesta. Inhimillisen toiminnan malli ohjaa terapeuttia ottamaan huomioon asiakkaan tahdon, tottumuksen, suorituskyvyn ja ympäristötekijät sekä näiden vaikutuksen osallistumiseen, suoriutumiseen ja taitoihin. Tämän kokonaiskuvan välittäminen asiakkaalle on tärkeää, sillä se auttaa asiakasta ymmärtämään käyttäytymistään ja kykyjään paremmin ja voi auttaa häntä muodostamaan uudenlaista näkemystä tulevaisuuttaan koskien. (Kielhofner 2008: 189.) Neuvominen ja tiedon antaminen (*advising*) on esimerkiksi suositusten antamista asiakkaalle sen kokonaiskuvan ja tietämyksen perusteella, joka terapeutilla on asiakkaan tilanteesta ja tämän ajatuksista. Vaikka toimintaterapiassa tavoitteet ja suunnitelma tehdään yhteistyössä asiakkaan kanssa, on terapeutilla vastuu ammatillisesti neuvoa ja jakaa tietämystään, mutta päätöksen teko siitä, miten terapiassa edetään, jää kuitenkin lopulta asiakkaalle itselleen. Jotta neuvonta olisi tarkoituksenmukaista ja tehokasta, on terapeutin tunnettava erityisesti asiakkaan tahtoon, kuten motivaatioon, arvoihin ja mielenkiinnon kohteisiin liittyviä asioita. (Kielhofner 2008: 189–190.)

Neuvottelemista (*negotiating*) tarvitaan erityisesti silloin, kun asiakas ja terapeutti ovat eri mieltä esimerkiksi asiakkaan toiminnallisesta suoriutumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää ja kunnioittaa myös asiakkaan omaa näkemystä. Joskus tarvitaan kompromisseja, mikäli terapeutin ja asiakkaan näkemykset poikkeavat suuresti toisistaan. (Kielhofner 2008: 191.) Jäsentäminen (*structuring*) on sääntöjen ja rajojen asettamista ja vaihtoehtojen antamista. Niiden avulla ja puitteissa asiakas voi tehdä valintoja osallistua haluamiinsa toimintoihin. (Kielhofner 2008: 191–192.) Erityisesti lapsille ja nuorille tämä on tärkeää, sillä he tarvitsevat sääntöjen tuomaa turvaa ja kontrollia, joiden varassa he myös opettelevat itse tekemään valintoja.

Valmentaminen (*coaching*) tarjoaa asiakkaalle mahdollisuuden turvallisesti harjoitella uusia tapoja ja vahvistaa taitojaan. Terapeutin tehtävänä on tukea ja ohjata asiakasta sanallisesti, manuaalisesti tai demonstroimalla. Rohkaiseminen (*encouraging*) on emotionaalisen tuen tarjoamista silloin, kun asiakas kohtaa uusia ja joskus pelottaviakin tilanteita tai haasteita. Rohkaiseminen vaikuttaa asiakkaan tahtoon ja auttaa luomaan myönteisiä tunteita itseään ja toimintaa kohtaan. (Kielhofner 2008: 192–193.) Positiivisessa psykologiassa tai positiivisessa pedagogiikassa on useimmiten kyse juuri rohkaisemisesta ja sen vaikutuksesta asiakkaaseen/oppilaaseen. Fyysisen tuen tarjoaminen (*providing physical support*) on myös joskus tarpeen, mikäli asiakkaan motoriset taidot ovat heikot eivätkä riitä jonkin tehtävän suorittamiseen (Kielhofner 2008: 194).

3.2 Asiakslähtöisyys toimintaterapiassa

Toimintaterapian ja myös laajemmin kaiken kuntoutuksen peruslähtökohtana on asiakslähtöisyys. Tästä syystä toimintaterapiassa puhutaankin yleensä asiakkaasta eikä potilaasta. Asiakas eli kuntoutuja on oman kuntoutumisensa ja terapiaprosessinsa tärkein henkilö. (Hautala ym. 2011: 89.) Myös henkilön läheiset ihmiset ja yhteistyökumppanit, kuten nuoren vanhemmat ja/tai lastensuojeluyksikön työntekijät sekä opettajat, voidaan nähdä toimintaterapian asiakkaina. Alaikäisen toimintaterapiassa asiakkaana on aina koko perhe, jolloin vanhempien asiantuntijuus on myös huomioitava. Asiakas nähdään ainutlaatuisena ja hänellä on valta tehdä itseään koskevia valintoja ja päätöksiä. (Cole & Tufano 2008: 29.)

Itsemääräämisoikeus on nuoren kanssa työskenneltäessä tärkeää jo nuoren itsenäistymisen tukemisenkin kannalta. Nuoret saattavat myös etenkin aluksi arastella terapiaa, mutta sitoutuvat siihen huomattaessaan, että voivat itse vaikuttaa siihen, mitä terapiassa tehdään ja valita toimintoja omien mielenkiinnonkohteidensa mukaan. Asiakslähtöisyyttä nuorten kanssa työskenneltäessä on myös se, että nuori kohdataan kunnioittavalla asenteella. Nuorelle muodostuu näin tunne, että häntä autetaan ja ollaan aidosti kiinnostettu hänestä. Asiakslähtöisyyttä on myös se, että asiakkaaseen suhtaudutaan positiivisesti tämän taustoista ja haasteista huolimatta (Cole & Tufano 2008: 29). Niinpä esimerkiksi syrjäytymisvaarassa olevan nuoren kohdalla huono-osaisuuden leiman ei tulisi olla esteenä muutoksen mahdollisuudelle. Toimintaterapeutin tehtävänä on tukea asiakkaan osallistumista terapiaprosessiin, rohkaista asiakasta ilmaisemaan päämääriään ja tavoitteitaan sekä auttaa uskomaan omiin mahdollisuuksiinsa ja muutokseen.

Toimintaterapiassa terapeutti ja asiakas nähdään tasa-arvoisina asiakkaan tilanteen asiantuntijoina. Asiakas on oman elämänsä asiantuntija ja toimintaterapeutin asiantuntemus puolestaan liittyy ammatin tietoperustan ja tekniikoiden hallintaan. Terapeutin tehtävänä on tuoda oman asiantuntijuutensa pohjalta asiakkaalle tietoa ja tukea, jotta tämä pystyy tekemään järkeviä ja realistisia valintoja. Tilanteissa, joissa asiakkaan käsitys omasta tilanteestaan tai järkevästä toimintatavoista on virheellinen, on terapeutin pyrittävä tuomaan realistinen näkökulma asiakkaan tietoon. (Cole & Tufano 2008: 29–30.)

Terapeutin ja asiakkaan välinen yhteistyö perustuu keskinäiseen luottamukseen ja kunnioitukseen. Luottamuksellisen ja kunnioittavan suhteen luominen terapiassa on erityisen tärkeää, kun työskennellään nuorten kanssa, joilla on taustalla kaltoinkohtelua tai

muita vakavia traumoja ja kiintymyssuhteen häiriöitä. Terapeutti on tällöin tärkeässä turvallisen ja luotettavan aikuisen roolissa.

Kuten aiemmin opinnäytetyössä inhimillisen toiminnan malliin liittyen on käynyt ilmi, asiakkaan toimintaan vaikuttavat monet ulkoiset ympäristötekijät, kuten sosiaaliset odotukset ja olosuhteet sekä fyysiset ja taloudelliset tekijät. Asiakslähtöisyyteen kuuluu, että terapian toteutukseen valitaan mahdollisimman hyvin soveltuva ja suoritusta tukeva ympäristö. Suositeltavaa on, että terapia tapahtuisi asiakkaan luonnollisessa ja jokapäiväisessä ympäristössä. Näin voidaan mahdollisimman hyvin ymmärtää asiakkaan toimintaa, motivoitumista ja suoriutumista sekä niihin vaikuttavia tekijöitä asiakkaan omasta näkökulmasta siinä kontekstissa, jossa hän elää. (Cole & Tufano 2008: 30.)

Huomionarvoinen asia opinnäytetyön tutkimuskysymyksen ja tavoitteiden kannalta on se, että toimintaterapiaa voi antaa vain laillistettu toimintaterapeutti. Monissa kouluissa ja lastensuojelun laitoksissa toimintaterapeutteja ei kuitenkaan ole. Nuoren tukemiseen toimintaterapian keinoin tarvitaan siis resursseja ja panostusta sekä uudenlaisia toimintamalleja niin kunnallisella kuin valtakunnallisella tasolla.

4 Teemahaastattelu ja aineiston analyysi

4.1 Teemahaastattelu ryhmämuotoisesti

Opinnäytetyön aineistonkeruumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Suunnittelu- vaiheessa harkitsimme tiedonkeruumenetelmäksi sähköistä kyselylomaketta toimintaterapeuteille, jotka työskentelevät nuorten parissa, lastensuojelussa tai koulumaailmassa. Päädyimme kuitenkin ryhmämuotoiseen teemahaastatteluun erityisopettajille, sillä se osoittautui paremmaksi menetelmäksi ja mahdollisti yhteistyökumppanillemme roolin opinnäytetyöhömmme. Teemahaastattelun avulla etsimme työelämäkokemusta ja näkemystä tutkimuskysymykseemme, miten tukea muutokseen nuorta, jolla on syrjäytymisen vaara ja heikommat lähtökohdat selviytyä elämän haasteista. Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan laadullisessa tutkimuksessa haastattelu on tarkoituksenmukainen aineistonkeruumenetelmä silloin, kun tutkimusasetelma on melko vapaa ja kun ollaan kiinnostuneita henkilön omista kokemuksista ja ajatuksista (Tuomi & Sarajärvi 2009: 71–72).

Haastatteluteemojen avulla pyrimme selvittämään, millaisia haasteita erityisluokkaa käyvillä nuorilla on ja mitä haasteita opettajat kohtaavat työssään. Olimme myös kiinnostuneita saamaan opettajien omaa näkökulmaa siihen, ovatko erityisluokkaa käyvät oppilaat heidän mielestään vaarassa syrjäytyä. Muutoksen mahdollisuutta ja näkökulmaa pyrimme myös saamaan esille haastateltavien omien kokemusten valossa. Kaikkia näitä näkökulmia peilaamme toimintaterapian teoriaan sekä pohdimme, mitä apua tai hyötyä toimintaterapiasta voisi olla lastensuojelun ja erityisopetuksen kontekstissa.

Ryhmähaastattelu voidaan toteuttaa vapaamuotoisena keskusteluna. Osanottajat kommentoivat spontaanisti, tekevät huomioiteja ja tuottavat monipuolista tietoa tutkittavasta asiasta. Haastatteliija puhuu usealle haastateltavalle yhtä aikaa ja esittää tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 61.) Keskusteluun osallistui yhteistyökumppanimme lisäksi toinen erityisopettaja ja opettaja, jolla on toimintaterapeutin koulutus ja alan työkokemusta. Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan tiedonantajien valinta ei pidä olla satunnaista, vaan harkittua ja tarkoitukseen sopivaa. Tutkimuksessa perusjoukko voi olla pieni tai suuri, mutta tutkimuksen tiedonantajiksi valitaan henkilöt, joilta oletetaan saavan parhaiten tietoa opinnäytetyön kysymyksiin (Tuomi & Sarajärvi 2009: 85–86). Kaikilla haastateltavilla on oppilainaan lastensuojelun asiakkaita, yhteistyökumppanillamme pelkästään laitokseen sijoitettuja nuoria.

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jossa aihepiirit eli teema-alueet ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuvat. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004: 197; Tuomi & Sarajärvi 2009: 75). Haastatteluteemat muodostimme opinnäytetyön tutkimuskysymysten ja keskeisen sisällön avulla, ja laadimme näiden pohjalta alustavia kysymyksiä (liite 1). Kysymykset pohjautuvat neljään teemaan: nuoren tuen tarve, opettajan tuen tarve, sosiaaliset suhteet ja syrjäytyminen sekä nuoren tukeminen muutokseen. Kysymyksiä emme etukäteen paljastaneet haastateltaville, koska halusimme haastattelutilanteesta muodostuvan aidon, mielipiteisiin ja kokemuksiin pohjautuvaa joustavaa keskustelua. Halusimme vastauksia esille nousseisiin asioihin eikä ennalta mietittyihin ratkaisuihin. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) mukaan teema-alueita ja kysymysmuotoja tulisi miettiä niin pitkälle, että turvataan tarvittavan tiedon saanti ja kohdistetaan kysymykset oikeisiin keskeisiin asioihin. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 103). Tuomi ja Sarajärvi (2009) toteavat, ettei teemahaastattelussa voi kysyä ihan mitä tahansa, vaan pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia opinnäytetyön tutkimuskysymysten mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 75).

Ennen haastattelua keskustelijoille laadittiin tiedote (liite 2), jossa kerromme osanottajille opinnäytetyön aiheen, tarkoituksen ja teemat sekä haastattelun vapaaehtoisuudesta, luottamuksesta ja eettisyydestä. Ennen teemahaastattelun alkua osanottajat allekirjoittivat suostumuksen (liite 3) teemahaastatteluun sekä antoivat luvan käyttää aineistoa opinnäytetyössämme. Hirsjärvi ja Hurme (2000) täsmentävät, että haastattelussa on otettava huomioon haastateltavan oikeudet, juridiset, moraaliset ja eettiset standardit, haastattelijaa koskee muun muassa vaitiolovelvollisuus. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 101). Yhdessä sovimme, ettei nimiä, paikkakuntia tai muita tunnistettavia tietoja tule ilmi opinnäytetyössämme ja että haastattelussa kerätty aineisto hävitetään asianmukaisesti opinnäytetyöprosessin päätyttyä.

Teemahaastatteluun olimme varanneet aikaa puolitoista tuntia ja sopineet etukäteen haastattelun nauhoittamisesta. Haastattelun tallentaminen mahdollistaa sujuvan haastattelutilanteen, kun muistiinpanoja ei tarvitse tehdä. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 92). Yhteistyökumppanimme osallistui keskusteluun aikataulullisista syistä ja laitteiden toimimattomuuden vuoksi puhelimen välityksellä. Istuimme pöydän ympärillä vastakkain, niin että puhelin oli keskellä pöytää, kaikkien kuultavana. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) mukaan istumajärjestys on haastattelun onnistumisen kannalta keskeistä. Parasta olisikin istua vastakkain. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 91.) Toteutunut haastattelu-aika oli tunti ja viisitoista minuuttia, vaikka haastateltavamme olivat puheliaita. Hirsjärven ym. (2004)

mukaan teemahaastattelua käytettäessä haastattelut kestävät tavallisimmin tunnista kahteen tuntiin. Haastattelijan on varauduttava sekä puheliaksiin että niukkasanaisiin haastateltaviin. (Hirsjärvi ym. 2004: 200.)

Haastattelutilanne oli joustava ja lämminhenkinen. Keskustelu oli avointa ja jokainen keskusteli vuorollaan. Haastattelijat katsoivat, että pysyttiin teemoissa ja jokainen osanottaja sai kertoa vuorotellen omat mielipiteensä ja ajatuksensa. Aiheemme oli arkaluontoinen, koska keskusteltiin nuorista, joilla on syrjäytymisvaara sekä heikot tulevaisuuden näkymät. Keskustelun ylläpitäminen oli vaivatonta, koska aihe oli kaikkia kiinnostava. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) mukaan ihmiset alkujännityksen jälkeen ovat yleensä helppoja haastateltavia ja suhteellisen avoimia. Hänen mukaan useimmat ihmiset puhuvat mielellään omista kokemuksistaan (Hirsjärvi & Hurme 2000: 116). Teemahaastattelu tiedonkeruumenetelmänä sekä valittu haastateltavien joukko olivat mielestämme opinnäytetyömme kysymyksiin ja tarkoitukseen sopivia.

4.2 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Sen avulla sanalliseen muotoon muutettua aineistoa, kuten haastattelu- tai havainnointiaineistoa, voidaan järjestää uudelleen tiiviimpään ja yleisempään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Sisällönanalyysi voidaan toteuttaa aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. (Janhonen & Nikkonen 2003: 23; Tuomi & Sarajärvi 2009: 91, 95, 103.) Tässä opinnäytetyössä käytettiin abduktiivista eli teoriaohjaavaa lähestymistapaa. Päätelyn taustalla on inhimillisen toiminnan mallin teoria (Kielhofner 2008) ja aikaisempi tietämys haastattelun aihepiireistä, mutta analyysi etenee kuitenkin aineiston ehdoilla. Teoriaohjaavassa analyysissä tutkittavan ilmiön määrittely ja aineiston hankinta sekä analyysi on vapaampaa suhteessa teoreettiseen viitekehykseen kuin teorialähtöisessä analyysissä (Tuomi & Sarajärvi 2009: 96–98, 117). Aineistosta etsittiin yhteyksiä inhimillisen toiminnan mallin käsitteisiin, erityisesti ihmiseen, ympäristöön ja toiminnalliseen mukautumiseen liittyen sekä terapeutin muutosta tukeviin strategioihin. Lisäksi analyysin taustalla vaikuttivat asiakaslähtöisyyden periaate sekä muut toimintaterapian viitekehykset ja tietämys.

Aineisto litteroitiin heti haastattelun jälkeen. Sanasta sanaan litteroitua tekstiä kertyi Word-tekstinkäsittelyohjelmalla yhteensä 17 sivua, fontti Calibri, fonttikoko 12, rivinväli 1. Nauhoitettua haastattelua kuunneltiin uudelleen lukemisen yhteydessä, jotta aineisto

tulisi tutummaksi. Litteroitua haastattelua luettiin huolellisesti läpi useaan kertaan kokonaiskuvan saamiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 135, 141–143.) Teoriaohjaava analyysi etenee hyvin pitkälti samalla tavoin kuin aineistolähtöinen analyysi (Tuomi & Sarajärvi 2009: 117). Ensin aineisto pelkistettiin (redusoitiin), jolloin siltä ”kysyttiin” tutkimustehtävän mukaisia kysymyksiä: Millaisiin tilanteisiin ja haasteisiin haastateltavat kertovat oppilaidensa tarvitsevan tukea? Mihin haastateltavat itse kaipaisivat tukea työssään? Miten haastateltavat tukevat oppilaitaan? Ovatko nuoret vaarassa syrjäytyä ja miten se ilmenee? Miten muutos näkyy tai on näkynyt nuorissa? Tekstinkäsittelyohjelmalla tekstistä korostettiin analyysin kannalta tärkeiksi koettuja asioita ja tehtiin tekstin lomaan lyhyitä huomioita ja muistiinpanoja. Aineistosta poistettiin täytesanoja sekä turhaa toistoa tässä yhteydessä ja ilmauksia muutettiin yleiskielisiksi. (Janhonen & Nikkonen 2003: 26–28; Tuomi & Sarajärvi 2009: 109.)

Taulukko 1. Esimerkkejä aineiston pelkistämisestä

Alkuperäisilmaus	Pelkistetty ilmaus
<p>...mä kaipaan eniten tukea siltä laitokselta sellasta kasvatuskumppanuutta, että se tieto voisi tulla vähän etukäteen, kun näkee millä fiiliksellä kukakin tulee... on tavallaan paljon tilanteita, joita voitaisiin välttää, jos sais sitä tietoa sieltä kasvatuskumppanilta.</p>	<p>Toimivampi yhteistyö eri tahojen välillä.</p>
<p>Mä käytän siihen aika paljon energiaa ja aikaa, että tota luottamus sen oppilaan ja mun välillä syntyy ja mä koen, että se luottamuksen syntyminen on se väline mikä toimii mun työssä tai niin mä olen kokenut ja mulla se toimii parhaiten.</p>	<p>Luottamuksen rakentaminen (oppilaan ja opettajan välille).</p>
<p>...piti vähän kaivaa kuoppaa, minne laitetaan se rima, että saatiin kaikille niitä pisteitä, mut kyllä niitä sit lähti tuleen.</p>	<p>Tavoitteet asetetaan sopivalle tasolle.</p>

Pelkistämisen jälkeen aineisto ryhmiteltiin (klusteroitiin), eli pelkistetyt ilmaukset yhdistettiin alaluokiksi. Ryhmittelyn avulla aineistosta etsittiin yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. (Janhonen & Nikkonen 2003: 23, 28; Tuomi & Sarajärvi 2009: 110–111.) Analyysiä jatkettiin abstrahoimalla eli luokittelemalla aineisto edelleen yläluokiksi, pääluokiksi ja yhdistäviksi luokiksi (ks. taulukot 2, 3 ja 4). Yläluokkien ja yhdistävien luokkien muodostamisessa edettiin sekä aineistolähtöisesti että teoriaohjaavasti ja pääluokat muodostuivat haastatteluteemoista. Yhdistävissä luokissa esiin tulevat kunkin teeman kohdalla aineistosta vahvimmin esiin nousseet näkökulmat.

Taulukko 2. Aineiston ryhmittely ja luokittelu, 1. ja 2. haastatteluteema.

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
Sosiaaliset haasteet Tunteiden käsittelyn haasteet Psyykkiset ongelmat Päihdeongelmat Peliriippuvuudet	Psyykkiset haasteet	<i>Nuoren tuen tarve</i>	Kuntoutuksen ja yksilöllisen tuen tarve
Toiminnanohjauksen haasteet Havaitsemisen haasteet Aistiyliherkkydet	Neurologiset haasteet		
Kuntoutusosaaminen Pedagoginen osaaminen Yhteistyö eri tahojen välillä (kolmen sektorin yhteistyö)	Osaaminen ja sen jakaminen	<i>Opettajan tuen tarve</i>	Moniammatillinen yhteistyö kouluissa ja lastensuojeluyksiköissä
Toinen aikuinen luokassa Oppilaille oikeat paikat ja tuki Fyysiset tilat ja välineet	Resurssit		
Tilanteista keskusteleminen Työnohjaus Positiivinen pedagogiikka	Oma jaksaminen		

Abstrahoinnin osalta teoriaohjaava sisällönanalyysi eroaa aineistolähtöisestä analyysistä siten, että teoriaohjaavassa tavassa käsitteet ovat teoreettisessa viitekehyksessä olemassa jo valmiina, kun taas aineistolähtöisessä analyysissä käsitteet luotaisiin kokonaan aineiston pohjalta. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 111–113, 117.) Yhteyksiä opinnäytetyön teoreettiseen tietoperustaan eli inhimillisen toiminnan mallin käsitteisiin ja muutosta tukeviin terapeutin (opettajan) tekoihin tuli eniten esille kahdessa viimeisessä haastatteluteemassa. Kolmannen haastatteluteeman yhdistävä luokka pohjautuu inhimillisen toiminnan mallin käsitteisiin ympäristö ja toiminnallinen mukautuminen, jotka tulivat mallin mukaan tarkasteltuna keskusteluissa vahvasti ilmi (ks. taulukko 3).

Taulukko 3. Aineiston ryhmittely ja luokittelu, 3. haastatteluteema.

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
Ei lainkaan suhteita Vain vähän sos. suhteita Estotonta suhteiden luontia Huonoja/epäsopivia piirejä Internet/sosiaalinen media Rikkinäiset perhesuhteet	Sosiaalisten suhteiden epätasapaino	<i>Sosiaaliset suhteet ja syrjäytyminen</i>	Ympäristötekijöiden merkitys toiminnallisen mukautumisen prosessissa
Koulukiusaaminen Oppimisvaikeudet Ympäristön vaikutus Epäsopivat kaveripiirit Perhetaustan vaikutus	Koulupudokkuus		
Palveluiden tippuminen Yksinäisyys Tukiverkoston puute Negatiivinen käsitys itsestä Mahdollisuuksien puute Leimautuminen	Negatiiviset tulevaisuuden näkymät		

Neljännän haastatteluteeman kohdalla keskusteluista oli selkeästi erotettavissa neljä Kielhofnerin (2008) esittämistä terapeutin muutosta tukevista strategioista: jäsentäminen, palautteen antaminen, rohkaiseminen ja vahvistaminen. Näistä muodostettiin neljännän haastatteluteeman yläluokat sekä yhdistävä luokka terapeutitiset strategiat. (Ks. taulukko 4.)

Taulukko 4. Aineiston ryhmittely ja luokittelu, 4. haastatteluteema.

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
Sääntöjen ja rajojen asettaminen Mukautetut säännöt Itse määritellyt palkkiot Säännöllisyys ja luotettavuus Turvallisen aikuisen kaipuu	Jäsentäminen	<i>Nuoren tukeminen muutokseen</i>	Terapeutitiset strategiat
Sanallinen palaute Palkkiot Yksilöpalaute Ryhmäpalaute	Palautteen antaminen		
Emotionaalinen tuki Halaaminen, kosketus ”Tsemppaaminen” Positiivinen pedagogiikka	Rohkaiseminen		
Tunteiden sanoittaminen Tunteiden salliminen Onnistumisista iloitseminen Lepotaukojen tarjoaminen	Vahvistaminen		

Tuloksia esitellään pääluokkien eli haastatteluteemojen mukaisesti jaoteltuina tarkemmin luvussa 5. Sitaatteja haastattelusta nostettiin esille runsaasti, koska opinnäytetyössä haluttiin tuoda teorian ohella näkyväksi käytännön ja arkitodellisuuden näkökulma.

5 Tulokset

5.1 Nuoren tuen tarve

Ensimmäisen haastatteluteeman avulla haluttiin kartoittaa, millaisia haasteita haastateltavien oppilailla on ja millaista tukea nuoret saavat tai haastateltavien näkemyksen mukaan tarvitsisivat. Teeman avulla oli tarkoitus lähteä asiakaslähtöisestä näkökulmasta käsin selvittämään mahdollisuuksia nuoren tukemisessa muutokseen sekä huomioida inhimillisen toiminnan mallin mukaisesti yksilö eli nuori ja hänen toiminnallisuutensa kokonaisuutena. Haastateltavien oppilaat käyvät erityisluokkaa, koska heillä on monenlaisia ongelmia ja haasteita, joihin he tarvitsevat tukea. Keskusteluissa nousikin esille monia erilaisia haasteita, kuten sosiaaliset, tunteiden käsittelyn, toiminnanohjauksen ja havaitsemisen haasteet, aistiyliherkkyydet, psyykkiset ongelmat, päihdeongelmat ja peliriippuvuudet. Esiin nousi myös yksilöllinen huomioiminen ja tuen tarve:

Mun ryhmässä tietenkin haaste on se, että on hyvin eri tyyppisiä nuoria ja nuorilla on hyvin erilaisia haasteita ja tarpeita, neurologisia, psyykkisiä ja niiden sekoituksia, joka tekee sen, että mennään aika yksilölähtöisesti.

Joo hyvin pitkälle samoja ongelmia, ja lisäksi vielä aistiyliherkkyyksiä ja sitten semmoisia spesiaaleja psyykeen ongelmia (...) lisätään vielä peliriippuvuudet.

Meillä kuulostaa samalta (...) sitten noiden lisäksi on päihdeongelmat.

Inhimillisen toiminnan mallin (Kielhofner 2008) mukaan tarkasteltuna nämä esiin tulleet haasteet, jotka vaikeuttavat nuoren koulunkäyntiä ja elämää, liittyvät nuoren sisäisiin tekijöihin eli tahtoon, tottumukseen ja suorituskykyyn ja/tai ympäristötekijöihin ja ne yhdessä vaikuttavat nuoren toiminnalliseen osallistumiseen ja suoriutumiseen ja sitä kautta nuoren toiminnalliseen identiteettiin ja pätevyyden tunteeseen. Esiin nousseiden haasteiden perusteella vaikuttaisi siltä, että nuoret tarvitsevat tukea koulunkäynnin lisäksi muualla muullakin elämän osa-alueella.

Haastateltavat olivat kaikki samaa mieltä siitä, etteivät resurssit riitä nuorten yksilölliseen tukemiseen näissä monenlaisissa haasteissa ja että ”lisäkäsia” tarvittaisiin:

Jos on esimerkiksi aistiyliherkkyyttä, niin ei kykene semmoiseen normaaliin koulupäivän pituuteen, koska se on tosi uuvuttavaa oppilaalle. Hirveen heikosti pystyy vastaamaan kuntoutuksen tarpeeseen ja kaikkeen muuhun.

Osalla haastateltavista oli kouluohjaaja luokassaan suuren osan ajasta, mutta kaikilla ei tätäkään apua ollut käytettävissään. Keskustelussa kävi ilmi, että opettajilla kuluu paljon aikaa akuuttien ongelmien ratkomiseen ja asioiden selvittelyyn:

Aamulla me ei välttämättä tiedetä, kuka tulee paikalle ja minkälaisessa mielentilassa tai minkälaisessa kunnossa (...) katsotaan ja soitellaan perään (...). Sitten vasta lähdetään katsomaan, mitä saadaan aikaan.

Mulla ei ole tässä toista aikuista tällä hetkellä (...) kädet loppuvat kesken. Kun oppilailla on pahoja oman toiminnan ohjauksen haasteita tai tarkkaavuuden pulmia, niin siitä seuraa, että kun kääntää selkensä tai auttaa yhtä, niin sillä hetkellä muut hajoaa tai lopettaa toimimisen.

Myös päihteen vaikutuksen alaisena oli tultu kouluun, jolloin tilanne vaatii aina lisäselvittelyä ja vie aikaa:

Lähetetään kyllä kotiin, jos tulee päihtyneenä. Meillä on lastensuojelun piirissä olevia lapsia, jotka eivät asu omassa ydinperheessään. Oppilaat tarkastetaan yleensä aamulla ja katsotaan, mikä tilanne on.

Meillä kyllä kannabis haisee ja muuta (...). Heti ilmoitan osaston ohjaajille ja sanon, että kouluun ei tulla päihtyneenä.

Toisinaan oli jätetty määrättyt lääkkeet ottamatta, mikä vaikuttaa koulukuntoisuuteen ja aiheuttaa haastavia tilanteita koulussa:

Meillä ollut välillä niin päin, että ei ole syöty lääkärin määräämiä lääkkeitä, jolloin koulukuntoisuus on pudonnut ja sitten tullaan tänne riehumaan.

Kaikki haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että heidän oppilaillaan olisi tarvetta toimintaterapialle, mutta tällä hetkellä kukaan heidän oppilaistaan ei saa toimintaterapiaa koulussa eikä sen ulkopuolella:

Ainakin tarvetta olisi, mutta tällä hetkellä kukaan ei saa (toimintaterapiaa). Kaikki ovat nuorisopsykiatrian piirissä ja siellä voi olla, että terapia on toiminnallista, mutta ei toimintaterapiaa.

Haastateltavien mukaan tähän ovat syynä taloudellisten resurssien vähyys ja kunnan linjaukset:

Kaikki resurssit on oikeastaan vähennetty tai vedetty pois, että maksusitoumuksia ei saa. Tarve kyllä täällä nähdään.

Psykologin palvelut ovat se, mitä ensisijaisesti tarjotaan. Nuoret siis herkästi siirretään nuorisopsykiatrian piiriin, mutta välttämättä nuori ei kuitenkaan mene vastaanotolle, jol-

loin hoito ja apu jäävät saamatta. Tämä puolestaan osoittaa toimintaterapian tarpeellisuutta lastensuojelun ja erityisluokan nuorille nimenomaan koulun ja/tai lastensuojelulaitoksen arkikontekstissa, jolloin voitaisiin puuttua oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa, eli siinä ympäristössä, jossa nuori on. Toimintaterapiassa terapian toteuttamisen ympäristö nähdään olennaisena osana terapian onnistumiselle: terapian tulisi tapahtua mahdollisuuksien mukaan henkilön luonnollisessa, jokapäiväisessä ympäristössä (Haertlein & Stoffel 2011: 407).

5.2 Opettajan tuen tarve

Toisen haastatteluteeman taustalla oli oletamus siitä, että erityisopettajan työ on haastavaa ja kuormittavaa, ja että opettaja ei voi yksin olla vastuussa haastavasti oireilevan nuoren auttamisesta ja tukemisesta, vaan aina tarvitaan vahvaa verkostoa ja yhteistyötä kaikella tasolla. Kuten edellä kävi ilmi, eivät haastateltavat koe resurssiensa riittävän vastaamaan nuorten yksilöllisiin tarpeisiin. Tukea kaivattiin esimerkiksi väkivaltatilanteisiin, joissa turvallisuuden vuoksi toisen aikuisen läsnäolo olisi toivottavaa:

Fyysinen väkivalta on ollut hyvin paljon alkuvuodesta läsnä (...) käytännössä tarvitaan käsiä, että on toinen aikuinen paikalla.

Kuntoutusosaamista kaivattaisiin myös lisää, kuten nuoren tuen tarpeeseen liittyvässä keskustelussa kävi ilmi. Yhdellä haastateltavista on vahvaa kuntoutuksen osaamista taustalla, mutta tällä hetkellä aika ja resurssit eivät riitä tiedon ja osaamisen jakamiseen opettajakollegoille:

Jotakin papereita olen monistanut pöydille (...). Mutta olen käynyt kyllä esimiesten kanssa keskustelua, että voisi olla enemmänkin (...). Voisin tuoda sitä kuntoutusosaamista ja sillä tavalla tämä luokka on perustettukin, että tässä on se kuntouttava elementti mukana.

Toisaalta hän itse puolestaan kaipasi lisää yhteistyötä ja tukea oppiaineisiin liittyen. Täähän ajatukseen myös muut haastateltavat yhtyivät. Voimia yhdistämällä ja osaamista jakamalla pystyttäisiin jakamaan resursseja enemmän nuoren yksilölliseen tukemiseen. Moniammatilliselle tiimille haastateltavat näkivät suuren tarpeen kouluissa ja erityisopetuksessa:

On tuhoon tuomittua, että toimintaterapeutit otetaan pois kouluista tai että psykologeilla ei ole aikaa olla täällä paikalla (...) Ne pitäisi kaikki tuoda tänne sisälle ja tämä toimisi moniammatillisena tiiminä tämä homma. Saataisiin paljon enemmän aikaiseksi.

Lisäksi toivottiin, että kaikille nuorille olisi oikeat paikat ja että kaikki olisivat saman arvoisia oppilaita. Huoli oli suurin niistä nuorista, jotka jäivät tukitoimien ulkopuolelle:

Että olisi resursseja siten, että esimerkiksi sairaalakoulussa olisi tilaa niille lapsille, jotka sitä oikeasti tarvitsee. Meilläkin on kaksi oppilasta, jotka oikeasti olisivat sairaalakoulun tarpeessa.

Ja (...) että kaikki olisi sellaista toiminta-alueista opetusta, että kaikki olisivat saman arvoisia oppilaita, joilla kaikilla olisi erilaiset (yksilölliset) tavoitteet.

Tavallaan näistä laitoslapsista tietää, että joku on kiinnostunut ja odottaa kyliltä kotiin. Huoli on ehkä suurempi niistä nuorista, joista lastensuojelu ei ole vielä ottanut koppia.

Kuten syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvässä yleisessä keskustelussakin tiedostetaan, tulisi resurssoinnin lähteä jo riittävän varhaisesta vaiheesta, niin ongelmat eivät välttämättä ehtisi kehittyä liian pitkälle. Jokainen haastateltava peräänkuulutti yhteistyön tiivistämistä kaikella tasolla. Etenkin laitosyhteistyö koettiin huonosti toimivaksi:

Sosiaalihuollon, terveydenhuollon ja koulutoimen yhteistyö voisi olla toimivampaa (...). Yhteistyön pitäisi olla tiiviimpää, jotta nuori/lapsi on keskiössä. Hänen asioitaan me kaikki hoidamme ja häntä yritämme tukea, eikä suinkaan niin, että kuka ottaa vastuun. Vastuunotto on iso asia. Mielestäni opettajille tulee nopeasti ehkä liiankin suuri vastuu nuoren kokonaistilanteesta.

Ja tämä koskee niin kotona asuvia kuin laitoksissakin asuvia. Molemmissa on koko kolmen sektorin yhteistyö.

Eniten kaipaavat tukea laitokselta, sellaista kasvatuskumppanuutta, että tieto voisi tulla vähän etukäteen, kun näkee, millä fiiliksellä nuori lähtee kouluun (...). On paljon tilanteita, joita voitaisiin välttää, jos saisi sitä tietoa sieltä kasvatuskumppanilta.

Työelämäyhteistyön parantamisen tarve tuli myös esiin, sillä osa haastateltavien nuorista on peruskoulun lopettamisen kynnyksellä ja tulevaisuuden suunnitelmat ammatin ja työn suhteen vielä avoinna. Tiiviimpi työelämäyhteistyö mahdollistaisi erityisopettajille konkreettisia tapoja tukea nuorta ammatinvalintaan ja työelämään. Myös tilat ja välineet nähtiin joko työtä estävinä tai edistävinä asioina ja parannusehdotuksia niiden suhteen tuli esille monia. Toimintaterapian ja inhimillisen toiminnan mallin näkökulmasta tarkasteltuna fyysisen, sosiaalisen poliittisen ja taloudellisen kontekstin merkitys niin oppilaan kuin opettajan toiminnalle tuli vahvasti esille haastateltavien keskustelusta.

Haastateltavat kertoivat omista keinoistaan selviytyä haastavissa tilanteissa ja mainitsivat tärkeimmiksi työvälineikseen ja toimintatavoikseen luottamuksen rakentamisen ja positiivisen pedagogiikan:

Kaiken työn lähtökohta nuoren kanssa on luottamus, sen syntyminen ja luominen. Koen että luottamuksen syntyminen on se väline, joka toimii työssäni parhaiten.

Luottamus on meilläkin se, mitä rakennetaan pikkujalkaa ja käytän tosi paljon aikaa siihen. Ja minulla kaikessa lähtökohtana myös positiivinen pedagogiikka. Tuo itselle jaksamista, kun toistelee ”hyvinhän tämä menee” ja myös oppilaille, että ”jaksoit taas hillitä itsesi” ja ”hienosti menee”.

Toimintaterapian näkökulmasta katsottuna luottamuksellisen suhteen rakentaminen liittyy läheisesti vastavuoroisuuteen ja terapisuhteen rakentamiseen sekä aiemmin luvussa 3.1.2 esitelyihin terapeutin muutosta tukeviin strategioihin, joihin tuloksien osalta perehdytään tarkemmin luvussa 5.4. (Kielhofner 2008: 185–195). Terapisuhteen perustana on aina luottamus, jonka varaan yhteinen työskentely perustuu ja sen avulla hyvän työskentelyilmapiirin säilyttäminen on mahdollista. Yhteistyö muiden opettajien kanssa sekä opettajien erilaiset osaamisalueet ja koulutus- ja työtaustat nähtiin myös voimavarana. Tiimissä kokoonnuttiin jakamaan kokemuksia ja keskustelemaan vaikeista tilanteista, mutta haasteena tässäkin nähtiin ajan puute:

Meillä on erityisopetuksen puolella toimivien tiimi, jossa puretaan, välillä raadollisestikin, tilanteita ja jaetaan kokemuksia ja osaamista. Osalla on sairaalakokemusta ja osalla kuntoutustaustaa ja sitten on puhtaasti pedagogeja ja erityisluokanopettajia (...). Eilen juteltiin esimerkiksi hahmottamisesta ja hahmottamisen vaikeudesta ja yritettiin miettiä arkikonkretiaa, mutta tosi vähän on aikaa (...) perehtyä kunnolla.

Vain yhdellä haastateltavista oli säännöllisesti työnohjausta.

5.3 Sosiaaliset suhteet ja syrjäytyminen

Tämän teeman avulla haluttiin perehtyä tarkemmin ympäristön, etenkin sosiaalisen ympäristön, merkitykseen mahdollisen syrjäytymiskehityksen etenemisessä nuoren elämässä sekä ylipäätään tuoda esiin haastateltavien henkilökohtaista näkemystä siitä, ovatko erityisopetuksen ja lastensuojelun piirissä olevat nuoret heidän mielestään vaarassa syrjäytyä. Inhimillisen toiminnan mallin mukaan sosiaaliseen ympäristöön kuuluvat ihmisryhmät sekä ne toiminnan muodot, joita ihminen toteuttaa tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Henkilön roolit toteutuvat sosiaalisten ryhmien määrittämien rooliodotusten ja ympäristöjen puitteissa. Toimintaympäristöt muokkaavat henkilön käyttäytymistä ja houkuttelevat osallistumaan ja toimimaan tietyllä tavalla. (Forsyth & Parkinson 2008: 9; Kielhofner 2008: 86–87.) Luokan tunnelma ja ilmapiiri sekä ryhmässä muodostuneet normit tarjoavat sekä mahdollisuuksia että vaatimuksia nuoren toiminnalliselle suoriutumiseksi. Myös vapaa-ajan sosiaalisilla ympäristöillä on suuri, ellei jopa kouluympäristöä

suurempi, merkitys nuoren elämässä toiminnallisen identiteetin, toiminnallisen pätevyyden ja adaptaation kannalta.

Haastateltavien keskustelussa kävi ilmi, että nuorilla on hyvin vaihtelevia sosiaalisia suhteita. Joidenkin sosiaaliset kontaktit saattavat tapahtua vain internetin ja pelien välityksellä tai heillä ei ole lainkaan sosiaalisia suhteita ja toisilla puolestaan saattaa olla paljonkin vääränlaisia ihmissuhteita, joilla on negatiivinen vaikutus nuoreen, kuten päihteiden käyttöä, väkivaltaa, rikollisuutta ja koulusta pois jäämistä:

Meillä on selkeästi ongelmana se, että on yksi hyvin yksinäinen laitospoika ja sitten on taas yksi ihan liian sosiaalinen, joka pyörii vähän kyseenalaisissa porukoissa.

Mulla on laidasta laitaan, eli on näitä koulupudokkaita, jotka ovat lukkiutuneet omaan huoneeseensa ja heillä ei ole mitään suhteita, mutta voi olla tietokoneen välityksellä jotain pelisuhteita. Sitten on tämä toinen ääripää, että varsinkin tyttölapsilla on hyvin estotonta suhteiden luomista varsinkin vastakkaisen sukupuolen edustajien kanssa.

En ole kuullut, että itsensä myymistä olisi, mutta kyllähän heillä on piirejä, jotka eivät ole heidän ikäisilleen lapsille sopivia piirejä.

Eräs laitospoika, joka käy ostareilla ja hänellä on todella aikuista seuraa (...) on tutustuttu joihinkin elämän osa-alueisiin liiankin aikaisin.

Minulla on yksi, joka ei varmaan ole sosiaalisessa suhteessa kenenkään muun kuin äitinsä kanssa (...).

Kaikki haastateltavat olivat myös huomanneet äitisuhteen merkityksen nuorille ja sen, että äidille ollaan lojaaleja riippumatta siitä, onko äiti turvallinen ja luotettava aikuinen vai ei:

Olen tehnyt sen huomion, että kaikille se oma äiti on aivan maailman tärkein, vaikka nuoret tiedostavat sen, ettei se kaikille ole se maailman turvallisim ja paras ihmissuhde. Silti se äidin puolustaminen ja kaipuu sinne on ihmeellinen ja suunnaton.

Aika raadollisia keskusteluja joutuu sitten käymään, jos äiti on esimerkiksi viikonloppuna ollut päihteiden vaikutuksen alaisena, että onko se sitten ollut nuoren tehtävä huolehtia äidistään.

Kiusaamistakin koulussa esiintyy, mutta haastateltavat kertoivat, että kaikkeen kiusaamiseen puututaan aina välittömästi. Kiusaamista pyritään ehkäisemään luomalla luokkaan turvallinen ja hyvä ilmapiiri ja keskustelemalla ongelmista avoimesti:

Osa on ollut samalla luokalla jo 1. luokalta asti. Sieltä oli yksi kiusattu aivan henkijieveriin, jonka piti olla tällä luokalla, mutta sanoin, etten ota tätä poikaa, koska olisi lapsen kiusaamista, jos huolisit hänet tänne, ja nyt hän pääsi toiseen kouluun.

He ovat hitsautuneet yhteen vähän väärällä tavalla, joka ei tue positiivista (...) vaan enemmänkin negatiivista käytöstä.

Meillä tehdään säännöllisesti koulukysely (...) jokainen vastasi siihen ja kaikki kokivat, että meillä on turvallinen ilmapiiri eikä ole kiusaamista.

Keskustelussa esiin tulleet puheenvuorot kertovat siitä todellisuudesta, missä monet nuoret elävät. Yksinäisiä nuoria on paljon. Nuorten sosiaalisia suhteita ja sosiaalista ympäristöä tarkastelemalla nähdään sekä syitä että seurauksia negatiiviselle käyttäytymiselle ja ongelmien kasaantumiselle. Nuorten sosiaalisesta ympäristöstä iso osa rakentuu nykypäivänä internetin ja sosiaalisen median varaan, ja sitä kautta verkostot ovat tietyllä tavalla laajentuneet, niin hyvässä kuin pahassa:

Tuntuu, että monet nuoret tuntevat toisensa etukäteen ja saavat tietoa toisistaan, kun siirtyvät laitoksesta toiseen.

Haastateltavat toteavat, että loppujen lopuksi hyvin vähän voidaan koulusta käsin vaikuttaa nuoren sosiaalisiin suhteisiin koulun ulkopuolella. Asioista keskustelemalla ja toisenlaisia toimintamalleja opettamalla voidaan yrittää tuoda vaihtoehtoja näkökulmaa esille, mutta muutos ei ole helppoa:

Kovin vähän voi koulusta käsin tehdä. Yritämme tukea sitä yhtä kaverisuhdetta, mutta jos toista vähän hävettää, kun asuu laitoksessa, niin se on tosi hankalaa.

Rajaaminen, normi mallien kertominen ja ääneen sanoittaminen, käytän niitä.

Kaikkien haastateltavien mielestä lähes jokaisella heidän oppilaistaan, yhtä tai kahta poikkeusta lukuun ottamatta, on todellinen vaara syrjäytyä. Tämä ilmenee muun muassa sosiaalisten suhteiden poikkeamisena reilusti tavanomaisesta, eli joko niin, että sosiaalisia suhteita on hyvin niukasti tai ei lainkaan tai vastaavasti on runsaasti vääränlaisia sosiaalisia suhteita, joiden vaikutus nuoreen on negatiivinen. Perhetaustan ja kasvuympäristön merkitys ja ongelmien kasautuminen yli sukupolvien nähtiin suurena syrjäytymiseen vaikuttavana tekijänä:

Kyllä nämä tutkimukset syrjäytymisen ja päihdeongelmien siirtymisestä sukupolvelta toiselle tässä meilläkin näkyy (...). Tai esimerkiksi se, onko peruskoulu suoritettu.

Ja mitä vanhemmat ovat jääneet paitsi aikoinaan, kasaantuu nyt tänne.

Huoli etenkin peruskoulun päättävistä ja täysi-ikäisyyttä lähestyvistä nuorista oli suuri:

Palvelut tippuvat ja 18 (vuotta) lämääntää kohta plakkariin, niin laitoksista on mahdollisuus poistua. Mitkä ovat edellytykset itsenäiseen elämään ja miten jaksaa ja

pystyy pitämään itsensä pois niistä piireistä (...). Suoraan sanottuna en näe kovin hyväksi kaikkien tulevaisuutta eivätkä he itsekään näe.

Heikoista tulevaisuuden näkymistä huolimatta tulisi nuorta kuitenkin pyrkiä vahvistamaan ja auttamaan. Toivon näkökulma ja mahdollisuus muutokseen on aina pidettävä esillä. Ajatus siitä, että muutos on mahdollista, eikä peli ole vielä menetetty, antaa voimia niin opettajalle kuin nuorellekin. Tämä näkökulma on myös toimintaterapeutin työssä ja kuntoutuksessa kaiken lähtökohta.

5.4 Nuoren tukeminen muutokseen

Kuten haastatteluaineistosta aiemmin on käynyt ilmi, erityisopetuksen ja lastensuojelun piirissä olevat nuoret ovat usein hyvin rikkinäisiä ja heillä on huono itsetunto. Heillä ilmenee monenlaisia haasteita koulunkäynnissä, elämönhallinnassa, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja tunteiden käsittelyssä ja lisäksi voi olla myös neurologisia pulmia. Riski koulutuksesta, työelämästä ja sosiaalisista verkostoista ulkopuolelle jäämiseen ja syrjäytymiseen on olemassa. Viimeisessä haastatteluteemassa pyrittiin herättämään keskustelua siitä, miten nuorta konkreettisesti voitaisiin tukea muutokseen ja valoisampaan tulevaisuuteen. Miten rohkaista nuorta? Miten motivoida? Miten asettaa sääntöjä ja rajoja? Miten huomioida nuori yksilöllisesti? Miten ohjata tekemään hyviä valintoja? Myös haastateltavien esimerkkejä nuorten onnistumisista ja positiivisen muutoksen näkymisestä pyrittiin saamaan esiin.

Kielhofnerin (2008) mukaan yksi terapeutin muutosta tukevista strategioista toimintaterapiassa on **jäsentäminen**, jolla tarkoitetaan sääntöjen ja rajojen asettamista (Kielhofner 2008: 191–192). Jäsentäminen tuli ilmi haastateltavien puheenvuoroissa tärkeänä nuoren tukemisen keinona ja oman työn apuna. Haastateltavien mukaan kaikki heidän oppilaansa tarvitsevat turvallista aikuista ja janoavat rajoja ja niiden tuomaa turvallisuuden tunnetta. Nuori joka on joutunut selviytymään ilman rajoja, opettelee itse omat käyttäytymismallit ja selviytyy arjestaan jotenkuten niiden turvin. Tilanteessa, jossa nuori joutuukin esimerkiksi lastensuojelun laitokseen, on muutoksen hyväksyminen nuorelle usein vaikeaa, koska hän ei ole tottunut rajoituksiin ja tämä aiheuttaa usein sopeutumisvaikeuksia ja konflikteja. Aikuisen käytöksen tulisikin olla aina vakaata, rauhallista ja turvallisuutta luovaa, kun kaikki muu nuoren ympärillä järkkyy. Turvallisen aikuisen asettamat rajat voivat auttaa nuorta sopeutumaan:

Näillä kaikilla on niin kova aikuisen tarve (...) että on aikuinen, joka ei lyö (...) aikuinen, johon ylipäänsä voi turvautua.

Sääntöjä kaikilla haastateltavilla oli määrällisesti vähän, mutta niiden noudattamisesta oltiin hyvin tarkkoja. Turvallisuutta luo se, että nuori tietää, mitä mistäkin seuraa ja miksi sääntöjä ylipäänsä on. Eräs haastateltavista kertoi konkreettisen esimerkin onnistuneesta ja hyvästä sääntöjen asettamisesta:

Meillä istutaan jokainen myöhästetty minuutti (...) ollaan puhuttu, että sillä harjoitellaan pitämään sovitusta kellonajoista kiinni (...). Se on auttanut ihan hirveästi. Meillä on melkein joka aamu kaikki ajoissa.

Eriyisen tärkeänä pidettiin sääntöä fyysisestä ja psyykkisestä koskemattomuudesta. Eriyisluokan säännöt saattoivat kuitenkin kokonaisuudessaan poiketa yleisopetuksen puolella vallitsevista säännöistä tai sääntöjä oltiin mukautettu tilanteiden mukaan:

Ollaan täällä sovittu (...) että se, mitä meidän luokkien sisäpuolella tapahtuu, on sallittua "erityisyys" -merkinnällä, jos näin voi sanoa.

Se on sitä erityistä tukea.

Toinen tärkeä haastateltavien kommentteista esiin noussut tukemisen keino oli **palautteen antaminen**, joka on myös yksi Kielhofnerin (2008) esittämistä terapeutin muutosta tukevista strategioista. Palautteen avulla nuorta autetaan ymmärtämään paremmin kykyjään ja käyttäytymistään sekä muokkaamaan toimintaansa tarpeen mukaan (Kielhofner 2008: 189). Haastateltavat kertoivat antavansa palautetta paljon sanallisesti. Positiivisen palautteen antamisen tärkeyttä ei pidä aliarvioida. Haastateltavien mukaan pienistä onnistumisista täytyy osata iloita, sillä onnistumiset rakentavat positiivista ilmapiiriä:

Monella on ykköstavoitteena siellä (HOJKS), itsehillintätaitojen parantaminen. Käydään tosi paljon keskustelua, että "hei, huomaaksä nyt, että pystyit hillitsemään itsesi tähän asti (...) ja mitäs keinoja me nyt keksitään tähän". Muistutetaan siitä, että oli tällainen tavoite ja ollaan päästy eteenpäin ja millä keinoilla päästään siitä vielä eteenpäin.

Tänään yksi onnistui pyytämään anteeksi ja ei ole sitä tehnyt aiemmin, niin sitä sitten hehkutetaan (...). Aina lähdetään liikkeelle siitä ajatuksesta, että kaikki moka ja suuttuu joskus, mutta sitten vaan lähdetään puhtaalta pöydältä.

Haastateltavat kertoivat antavansa runsaasti niin yksilöllistä kuin koko ryhmää koskevaa palautetta. Suoran sanallisen palautteen lisäksi osa käytti myös sosiaalista mediaa palautteen antamisen välineenä:

Käytän tosi paljon somea, eli annan tavallaan yksilöllistä palautetta vaikka kesken tunnin WhatsUppilla, tai saatan laittaa koko ryhmälle yleiset kiitokset Facebookiin.

Palautetta annettiin haastateltavien mukaan paljon myös palkkioiden avulla ja palkkiot olivatkin tärkeä osa sääntöjen noudattamiseen tukemista. Osalla haastateltavista oli käytössään tarrat/leimat, ClassDojo -sovellus tai jokin muu tapa, jolla esimerkiksi sääntöjen noudattamista ja onnistumisia voidaan seurata. Tietystä määrästä onnistumisia (taroja/leimoja) saatiin palkkioksi vaikkapa karkkia, mukavaa yhteistä tekemistä, luokan yhteinen reissu tai muuta nuorten itsensä määrittelemää. Tällaiset yhteiset palkinnot vahvistavat koko ryhmää.

Haastateltavat kokivat koulun tehtäväksi ja omaksi tehtäväkseen onnistua rakentamaan nuorille edes hieman parempaa itsetuntoa peruskoulun päättymiseen mennessä. Peruslähtökohtana on, että nuori on tärkeä ja hyvä ihminen, vaikka taustalla olisikin huostaanottoa, erityisopetusta ja monenlaisia vaikeuksia. Rohkaiseminen, mahdollisuuksien tarjoaminen ja sen näkökulman esiin tuominen nuorelle, että hänestä voi kasvaa tasapainoinen ja elämässään hyvin pärjäävä yksilö, ovat tärkeitä terveen itsetunnon tukemisen keinoja. Tähän liittyvät inhimillisen toiminnan mallin mukaiset muutosta tukevat strategiat **rohkaiseminen** ja **vahvistaminen**, ja niillä on vaikutusta hyvän itsetunnon rakentamiseen, myönteisen toiminnallisen identiteetin rakentumiseen ja toiminnallisen pätevyyden saavuttamiseen (Kielhofner 2008: 106–108). Rohkaisemalla pyritään tarjoamaan emotionaalista tukea uusien haasteiden edessä ja luomaan myönteistä kuvaa itsestä ja omasta toiminnallisuudesta (Kielhofner 2008: 193.) Monilla haastateltavien nuorista negatiivinen leima on kuitenkin hyvin vahva ja syvään juurtunut:

Osa laitospojista on lukenut jotain tilastoja (ja sanovat), että ”mulla on suuri todennäköisyys tappaa itseni, koska asun laitoksessa”.

Oppilaathan aloittaa joka kerta, varsinkin muutama täällä, että ”mä en osaa, mä en voi”.

Esiin tulleista puheenvuoroista kävi ilmi, että nuoren subjektiivinen käsitys omasta toimintakyvystään voi olla todellista toimintakykyä huomattavasti negatiivisempi (Kielhofner 2008: 68–69). Vääränlaisista rooleista ja tavoista sekä vääristyneestä käsityksestä omasta kyvykkyydestään on tullut osa nuoren toiminnallista identiteettiä (Forsyth & Parkinson 2008: 11; Kielhofner 2008: 106–107). Tällaisissa tilanteissa haastateltavat käyttivät nuorten kanssa paljon toiminnan ja tilanteiden ääneen sanoittamista ja negatiivisuuden katkaisemista:

Negatiivinen leima on koko ajan päällä. Sen katkaisemista yritän silloin, kun on edes joku hyvä hetki. Sanallistan paljon, tykkäsivät nuoret siitä tai ei.

Yksi poika, joka on akateemisesti äärimmäisen fiksu, aloittaa aina, että ”mä en tiedä, mä en osaa (...)” Näytän ihan fyysisesti, että ”nyt hiljaa, stop, älä puhu mulle tota uudestaan” ja sitten hän tavallaan itsekin oivaltaa, että hänelle on jäänyt päälle se (ajatus), että ”me (oppilaat) ollaan tosi huonoja”.

Vahvistamisella inhimillisen toiminnan mallin mukaisissa muutosta tukevista strategioissa tarkoitetaan muun muassa nuoren tunteisiin, ajatuksiin ja kokemuksiin reagoimista, onnistumisista iloittamista yhdessä nuoren kanssa ja tunteiden ääneen sanoittamista (Kielhofner 2008: 185–186). Vahvistaminen liittyykin läheisesti myös palautteen antamiseen. Sanallinen vahvistaminen nuorelle itselleen oli haastateltavien mielestä tärkeää, mutta vahvistaa voitiin myös esimerkiksi kertomalla saavutuksista nuoren vanhemmille:

Esimerkiksi tänään oli onnistuminen täällä koulussa, mutta tiedän että huoltajalle, jonka luona hän tämän viikon asuu, kelpaa vain täydellinen onnistuminen. Yritän tukea tätä oppilasta sillä, että soitan isälle ja hehkutan, miten hienosti tämä asia on mennyt (...) että ope on nyt tosi ylpeä saavutuksesta.

Monet nuoret, etenkin laitosnuoret, hakevat haastateltavien mukaan emotionaalista tukea ja vahvistusta myös fyysisen kontaktin, kuten halauksen kautta, ja sitä haastateltavat myös nuorille tarpeen tullen tarjosivat. Myös riittävien lepotaukojen tarjoaminen tai tarvittaessa nukkumisen salliminen oppitunnilla ovat osa vahvistamista.

Muutoksen ja valoisamman tulevaisuuden mahdollisuuteen liittyen haastattelussa ilmeni jokaisen haastateltavan huoli nuoren pärjäämisestä elämässään tulevaisuudessa. Syrjäytymisen riski nähtiin olevan olemassa ja keinot sen ehkäisemiseen koettiin olevan vähäiset. Nuoret tekevät haastateltavien mukaan valintoja vielä hyvin lapsekkaasti ja suurimmalla osalla nuorista on hyvin negatiivinen käsitys omasta tulevaisuudestaan:

Yhdellä on selkeät sävelet ja uskon, että hän tulee menestymään (...). Mutta sitten on kolme, keillä ei ole minkäänlaista uskoa omaan tulevaisuuteen ja yksi on sitä mieltä, ettei edes elä aikuiseksi (...) hän on hyvin itsetuhoinen ja on hankalia ajatuksia.

Minulla on ehkä kaksi, jotka varmasti pärjäävät, jos saavat tarpeeksi tukea siihen itsenäistymiseen (...). Mutta kyllä jos on päihderiippuvuus ja rikoskierre, niin ei se ihan kauhean hyvää tulevaisuutta lupaa.

Mulla pari tällaista, jotka eivät (omien sanojensa mukaan) tarvitse mitään (apua) keneltäkään, koska eivät ole elossa enää aikuisena, tai jos ovat, niin heille kelpaa elämä jossain bussipysäkillä (...). Mutta yritetään tsemputa ja löytää vahvuuksia ja suunta elämälle.

Jokainen haastateltava kertoi kuitenkin yrittävänsä parhaansa mukaan luoda nuorille uskoa tulevaisuuteen ja ohjata heitä tekemään oikeita ja realistisia valintoja. Vahvoilla harrastuksilla ja mielenkiinnon kohteilla koettiin olevan myönteistä vaikutusta nuoren motivaatioon, mutta mikäli mielenkiinnon kohteita ei juuri ole, on motivaatiota muutokseen ja tulevaisuuden suunnitteluun haastavampi löytää:

Meillä on muutama sellainen, joilla on vahvat harrastukset (...) helposti heidät saa puhumaan sitä kautta. Sitten on nuoria, jotka eivät löydä itsestään mitään positiivista (...). Se on haaste, jota mietitään yhdessä.

Motivaation ja muutoksen on lähdettävä nuoresta itsestään, mutta aikuisen tukea ja apua tarvitaan. Motivaation löytymiseksi nuoren tulisi löytää omat piilossa olevat vahvuutensa ja lähteä etenemään ajatuksesta: ”olet hyvä tässä asiassa, huomaatko itse?”. Tässä kohtaa myös toimintaterapeutin ammattiosaamisesta voisi olla nuorelle apua. Toimintaterapiassa keskeistä on asiakkaan omien mielenkiinnonkohteiden ja vahvuuksien huomiointi, tavoitteiden pilkkominen riittävän pieniksi osatavoitteiksi ja pienin askelin eteneminen sekä se, että asiakas itse on keskeisessä roolissa tavoitteiden asettamisessa. Tämä lisää asiakkaan motivaatiota ja sitoutumista.

Muutos ei tapahdu hetkessä vaan siihen tarvitaan useita harjoittelukertoja ja toisinaan ilmenee myös vastoinkäymisiä ja taantumista. Asiakkaan muutoksesta kertovista teoista (Kielhofner 2008) etenkin uudelleentulkinta ja ylläpitäminen ovatkin näille nuorille usein hyvin haastavia. Uudelleentulkinta on aikaisempien roolien, tapojen ja uskomusten uudelleenarvioimista ja uusien toimintamallien ja ajatusten omaksumista. Ylläpitämisellä puolestaan tarkoitetaan jatkuvaa muutoksessa pysymistä ja tavoitteita kohti pyrkimistä esteistä ja vastoinkäymisistä huolimatta. (Kielhofner 2008: 177–178.) Haastavammaksi muutoksen tekemisen ja siinä pysymisen tekee monesti ympäristön ja etenkin sosiaalisen ympäristön vaikutus, mikä näiden nuorten kohdalla oli usein negatiivinen:

Mun nuorilla oikeudenkäyntejä, joka jo sinänsä kertoo, että ehkä ei oma harkinta ole kohdallaan. Keskusteluja käydään aina vaan uudelleen ja uudelleen, eikä osata kuitenkaan muuttaa sitä käytöstä.

Paljon tehdään huonoja valintoja (...) mulla myös yksi käy oikeudenkäyntejä. Huomaan, ettei se laitostuki ole sitä luokkaa, että hänen olisi helppo tehdä ja nähdä itseä uudella tavalla. Muutoksen tekeminen on vaikeaa, tuntuu että hänen on vaikea pysyä kuivilla näistä rikoksista.

Meillä kaksi oppilasta (...), jotka ovat erilaisessa asemassa, koska asuvat kotona (...), mutta muut nuoret tekevät valintoja hyvin lapsekkaasti (...). Jatkovaa joka päiväistä keskustelua.

Opitut mallit, kuten huonot kotiolut ja väärät kavereipiirit estävät usein muutosta ja nuoren kykyä ajatella elämää positiivisemmassa valossa, koska nuori ei välttämättä tiedä, mitä on parempi elämä. Ympäristön vaihdos voi toisinaan auttaa ja tärkeintä on nuoren oma päätös lähteä muutokseen ja pysyä siinä:

Tosi paljon on kiinni siitä, onko kavereita siellä laitoksessa ja lähteekö he tukemaan. Meillä on yksi, jolla on tosi rankka historia, mutta nyt on mennyt puoli vuotta tosi hyvin (...) Hän on muuttanut tosi kaukaa ja on selvästi saanut uuden alun ja tehnyt päätöksen, että menee uuteen ympäristöön.

Kysyttäessä positiivisen muutoksen ilmenemisestä nuorissa haastateltavat toivat esiin sitä, että suurin osa heidän oppilaistaan viihtyy koulussa. Yksi haastateltavista erityisesti mainitsi, että koulun tykätään tulla. Merkittävänä syynä tälle nähtiin olevan opettajan. Opettaja koettiin turvallisenä ja luotettavana aikuisena ja hyvänä tyyppinä, joka osaa tehdä luokasta turvallisen paikan tehdä ja osallistua. Opettaja on rehellinen sekä aidosti läsnä ja paikalla juuri oppilaitaan varten. Haastateltavat arvelivat koulussa viihtymisen johtuvan myös siitä, että opettajat ottavat oppilaan huomioon kokonaisuutena, eikä vain tietyssä oppiaineessa menestymisen kautta:

Meidän lapsille tärkeämpää on turvallisuuden ja luottamuksen kokeminen ja se, että edes joku sanoo että "sä olet hyvä" ja "sä osaat".

Ja että "sun kanssa on kiva olla".

Kokonaisvaltainen tuki ja hyväksyminen ovat siis sitä, mitä nämä nuoret kaipaavat ja janoavat ja sitä haastatellut opettajat myös pyrkivät parhaansa mukaan oppilailleen tarjoamaan tukeakseen heitä muutokseen ja parempaan tulevaisuuteen.

6 Pohdinta

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää laadullisen tutkimuksen menetelmin toimintaterapian mahdollisuuksia tukea syrjäytymisvaarassa olevia nuoria muutokseen. Opinnäytetyö sai alkunsa ajatuksesta, miksi toimintaterapiaa ei hyödynnetä riittävästi lastensuojelussa ja koulumaailmassa. Niinpä opinnäytetyön tavoitteena oli myös tietoisuuden lisääminen toimintaterapian tarpeesta ja hyödynnettävyydestä erityisopetuksen ja lastensuojelun parissa. Yhteistyökumppanimme oli erityisluokanopettaja, joka työskentelee kunnan alaisella koululuokalla lastensuojeluyksikön yhteydessä. Yhteistyökumppani oli kiinnostunut toimintaterapian mahdollisuuksista oppilaidensa ja opetustyönsä tukemisessa.

Opinnäytetyön tarkastelun kohteena olivat 13–17-vuotiaat nuoret, jotka ovat kokeneet vaikean muutosvaiheen elämässään ja joutuneet syystä tai toisesta asumaan lastensuojelun laitokseen. Lastensuojelulaitoksessa asuva nuori on usein joko vanhempiansa kaltoinkohteleva tai hylkäämä, tai nuori on voinut omalla käyttäytymisellään aiheuttaa huostaanoton. Heillä on yleensä monenlaisia elämänhallintaan, tunteiden säätelyyn, käyttäytymiseen ja sosiaalisiin suhteisiin liittyviä haasteita. Tällaisten nuorten voidaan nähdä olevan vaarassa syrjäytyä. Opinnäytetyön lähtökohtia olivatkin lastensuojelu ja nuorten syrjäytyminen, minkä vuoksi oli aiheellista perehtyä niitä koskevaan kirjallisuuteen. Syrjäytyminen on ajankohtainen aihe ja käsitteenä negatiivinen, ja se viittaa lähes aina toivottomuuteen. Tästä syystä opinnäytetyön lähestymistavaksi syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tukemiseen valittiin positiivisen muutoksen mahdollisuuden näkökulma. Syrjäytymisen vastaisessa työssä tulisikin kiinnittää huomiota osallisuuden tukemiseen, voimaantumiseen ja positiivisen muutoksen mahdollisuuteen.

Aineistonkeruumenetelmänä käytimme teemahaastattelua, jonka avulla saimme kerättyä haastateltavien näkökulmia ja kokemuksia haastavasti oireilevien nuorten parissa työskentelystä. Laadullinen tutkimus tarvitsee taustateoriaa, joka auttaa kysymysten laatimisessa ja aineiston käsittelyssä ja arvioimisessa (Kananen 2010: 20–22, 44). Käytimme taustateorian ja toimintaterapian viitekehystenä inhimillisen toiminnan mallia (MOHO) läpi koko opinnäytetyömme. Aineiston analyysin toteutimme abduktiivisella, teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Teoriaohjaavassa lähestymistavassa aineiston hankinta ja analyysi on vapaampaa kuin teorialähtöisessä analyysissä (Tuomi & Sarajärvi 2009: 96–98, 117). Tulokset jäsensimme haastateltuteemojen mukaisesti tuoden esiin mahdollisimman paljon haastateltavien omia näkökulmia. Haastateltavien näkökulma oli

enimmäkseen pedagogista. Analyysivaiheessa aineistosta pyrittiin kuitenkin osoittamaan yhteyksiä inhimillisen toiminnan mallin käsitteisiin, erityisesti ihmiseen, ympäristöön ja toiminnalliseen mukautumiseen, sekä muutosta kuvastaviin asiakkaan tekoihin ja terapeutin muutosta tukeviin strategioihin. Lisäksi analyysin taustalla vaikuttivat asiakaslähtöisyyden periaate sekä muut toimintaterapian viitekehykset ja tietämys.

Tutkimuskysymyksemme oli: millaisia mahdollisuuksia toimintaterapialla on syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tukemisessa muutokseen? Tuloksissa nousi selkeästi esiin yhteneviä mielipiteitä liittyen erityisesti seuraavaan neljään näkökulmaan: kuntoutuksen tarpeeseen, moniammatillisen yhteistyön tarpeeseen, ympäristön merkitykseen sekä tukemisen keinoihin. Näiden pohjalta aineiston analyysivaiheessa muodostettiin haastatteluteemojen neljä yhdistävää luokkaa, joita seuraavaksi tarkastellaan.

Kuntoutuksen ja yksilöllisen tuen tarve oli yksi selkeimmin esiin tulleista tuloksista, ja vahvasti opinnäytetyön ennako-oletuksen toimintaterapian hyödyntämisen tarpeesta. Tarpeen toimintaterapialle ja ylipäänsä kuntoutukselle erityisopetuksen ja lastensuojelun parissa koettiin haastateltujen näkemyksen perusteella olevan suuri. Haastateltavien nuorilla oli monenlaisia haasteita, niin psyykkisiä kuin neurologisiakin. Nuoret nähtiin kokonaisuutena, ja heitä tulisi tukea mahdollisimman yksilöllähtöisesti monella elämän osa-alueella, ei ainoastaan koulunkäynnissä. Yksilöllistä huomiointia haastateltavat olisivat toteuttaneet mielellään enemmän kuin oli mahdollista.

Lastensuojelun nuoret ovat ensisijaisesti nuorisopsykiatrian asiakkaita. Olisikin syytä pohtia, voisiko toimintaterapia tarjota jotakin lisähyötyä tai uudenlaista näkökulmaa haastavasti ja psyykkisesti oireilevan nuoren tukemiseen. Inhimillisen toiminnan mallin (Kielhofner 2008) näkökulmasta tarkasteltuna nuori on kokonaisuus, johon vaikuttavat henkilön sisäiset tekijät sekä ulkoiset ympäristötekijät. Toiminta ja toimintaan sitoutuminen nähdään terapeuttisina, muutosta mahdollistavina tekijöinä (Kielhofner 2008: 171). Myös muissa toimintaterapian teoreettisissa lähestymistavoissa, kuten kanadalaisessa toiminnallisuuden ja sitoutumisen mallissa (CMOP-E), PEO-mallissa ja Japanissa kehitetyssä kawa-mallissa ihminen nähdään moniulotteisena kokonaisuutena, jossa ihminen, ympäristö ja toiminta ovat keskenään vuorovaikutuksessa (Hautala ym. 2011: 30–31, 206, 209, 267). Toimintaterapiassa nuoren toimintaa ja elämää ja niissä ilmeneviä haasteita ja mahdollisuuksia voidaan tarkastella laajasti ja yksilöllähtöisesti toimintaa terapian välineenä käyttäen.

Moniammatillinen yhteistyö kouluissa ja lastensuojeluyksiköissä koettiin haastateltavien mukaan tarpeelliseksi sekä oppilaiden että opettajien kannalta. Kokonaisvaltaisen vastuun nuorista koettiin kasaantuvan liiaksi opettajien harteille. Opettajilla ei ole riittävästi aikaa ja resursseja huomioida ja tukea oppilaitaan yksilöllisesti, eikä heillä kaikilla ole siihen riittävää kuntoutuksen tietämystä tai osaamista. Toimintaterapian ja kuntoutuksen tulisi haastateltavien mielestä tapahtua oikea-aikaisesti ja oikeassa paikassa, eli siinä kontekstissa, jossa nuori elää ja toimii päivittäin. Haastateltavat olivatkin yksimielisiä siitä, että moniammatillinen kuntoutus tulisi saada osaksi koulujen ja lastensuojelun arkea.

Toimintaterapian palvelujen tuominen osaksi erityisopetusta mahdollistaisi oppilaille yksilöllisemmän kuntouttavan tuen ja opettaja voisi tällöin keskittyä enemmän pedagogiseen osaamiseen. Yhteistyötä tulisi haastateltavien mukaan tiivistää kaikella tasolla niin, että kaikkien yhteisenä päämääränä olisi nuoren auttaminen ja tukeminen. Ongelmana kuitenkin nähtiin kuntien linjaukset, joiden mukaan nuoren ensisijainen ja yleensä ainut tukipalvelu on psykologin palvelut. Toimintaterapian palveluita on vähennetty ja maksusitoumuksia ei saada. Opinnäytetyön ennako-oletuksena työn alusta saakka olikin, että toimintaterapiaa tarvitaan lastensuojelussa ja erityisopetuksessa, mutta käytännössä tämä ei toteudu. Aiheesta tarvittaisiinkin lisää tutkimusta, jotta toimintaterapian vaikuttavuutta haastavasti ja psyykkisesti oireilevien nuorten tukemisesta kouluissa ja lastensuojelussa voitaisiin näyttää toteen ja tuoda myös päättäjien tietoon.

Ympäristötekijöiden merkitys toiminnallisen mukautumisen prosessissa osoittaa, että nuoren sosiaalinen ja fyysinen ympäristö tulisi huomioida mahdollisimman laajasti kuntoutuksessa ja muissa tukitoimissa. Aineistosta oli selkeästi havaittavissa ympäristötekijöiden merkitys nuoren muutoksen tekemiseen, muutokseen sitoutumiseen ja muutoksen onnistumiseen. Erityisesti sosiaalisen ympäristön vaikutus nähtiin merkittävänä, eikä siihen koettu voitavan koulusta käsin paljoakaan vaikuttaa. Myös nuoren asuinympäristöllä, kuten lastensuojelun laitoksella nähtiin olevan vaikutusta muutoksen tekoon. Elämänmuutoksen onnistumiseen saattoi vaikuttaa paikkakunnan vaihdos: esimerkiksi päihdekäyttäytyminen ja rikoskierre saattoivat katketa, mikäli nuori muutti toiselle paikkakunnalle lastensuojeluyksikköön, josta ei aikaisemmin tuntenut muita nuoria. Toisaalta nuoren vääränlaiset sosiaaliset verkostot saattoivat olla myös esteenä muutokselle.

Inhimillisen toiminnan mallin mukaan sosiaaliset toimintaympäristöt muokkaavat henkilön käyttäytymistä ja rooleja ja houkuttelevat toimimaan tietyllä tavalla (Kielhofner 2008:

86–87). Kaveripiirit ja vapaa-ajan viettotavat muokkaavat nuoren rooleja ja toimintatapoja ja sitä kautta vaikuttavat toiminnalliseen identiteettiin ja pätevyyteen sekä toiminnallisen mukautumisen prosessiin. Henkilön toiminnallista mukautumista tapahtuu jatkuvasti tämän elinympäristössä elämän eri toimintoihin osallistumisen ja sitoutumisen seurauksena (Hautala 2011: 248; Kielhofner 2008: 106–108.) Koska ympäristöllä nähdään olevan suuri vaikutus nuoren toiminnalliseen mukautumiseen ja muutokseen, tulisi nuoren jokapäiväisessä elinympäristössä olla riittävästi tukea tarjolla. Terapian tai muun tuen ei tulisi olla irrallaan nuoren arkitodellisuudesta.

Terapeuttiset strategiat auttavat asiakasta toimintaan sitoutumisessa ja muutoksen saavuttamisessa toimintaterapiassa. Haastateltavien käyttämistä tavoista tukea nuorta löytyi yhtäläisyyksiä inhimillisen toiminnan mallin mukaisiin terapeuttisiin strategioihin. Selkeimmin aineistosta oli havaittavissa neljä strategiaa: jäsentäminen, palautteen antaminen, rohkaiseminen ja vahvistaminen. Jäsentämisellä tarkoitetaan sääntöjen ja rajojen asettamista. Palautteen antamisen kautta voidaan auttaa henkilöä ymmärtämään omaa käyttäytymistään sekä mahdollisesti muuttamaan sitä. Rohkaiseminen vaikuttaa henkilön tahtoon luoden positiivista kuvaa niin toimintaa kuin henkilöä itseään kohtaan. Vahvistamisen tarkoitus on osoittaa, että asiakkaan tunteet ja ajatukset otetaan huomioon ja että ne ovat sallittuja. (Kielhofner 2008: 185–186, 189, 191–193.)

Tärkeimmäksi työtavakseen haastateltavat mainitsivat luottamuksen rakentamisen, mikä olikin ensimmäinen ja tärkein asia, mihin opettajat oppilaidensa kanssa pyrkivät. Luottamuksella nähtiin olevan merkitystä yhteistyön ja työilmapiirin säilymiseen. Myös toimintaterapiassa terapiasuhteen lähtökohtana on luottamus terapeutin ja asiakkaan välillä. Nuoren oman mielipide tulisi huomioida tavoitteiden asettelussa. Haastateltavat pyrkivät saamaan oppilaitaan osallistumaan koulunkäyntiin haasteista huolimatta mukauttamalla toimintaa ja ympäristöä sopivalle tasolle. Päivän tehtävät ja toimintatavat arvioitiin joka aamu tilanteen mukaan. Kouluun kannustettiin tulemaan ja painotettiin sitä, että opettaja on koulussa oppilaitaan varten. Osallisuus ja osallistuminen nähtiin nuorta vahvistavina ja tukevinä asioina. Inhimillisen toiminnan mallin näkökulmasta tarkasteltuna juuri toimintaan osallistumisen kautta nuoren toiminnallinen identiteetti ja pätevyys voivat vahvistua. (Kielhofner 2008: 106–108).

Jokaisen haastateltavan puheenvuoroissa tuli vahvasti esiin nuorten tarve ja kaipuu turvallisuudelle ja luotettavalle aikuiselle. Nuoret kaipaavat hyväksyntää, rajoja ja välittämistä,

sillä nuoren tunne-elämän häiriöissä on usein taustalla kiintymissuhdehäiriöitä ja ongelmia perhesuhteissa, kuten opinnäytetyön lastensuojelua käsittelevässä teoriaosuudessa käy ilmi. Tärkeänä asiana haastattelussa nousi esiin nuoren hyväksyminen sellaisena kuin hän on. Kouluaineissa menestymisen seuraamisen sijaan opettajan tärkeimpinä tehtävinä nähtiin nuoren huomioiminen kokonaisuutena, nuoren itsetunnon vahvistaminen, positiivinen suhtautuminen ja kannustaminen. Haastateltavat totesivat erityisopettajan työhön liittyvän tärkeän näkökulman, joka soveltuu myös haastavasti ja psyykkisesti oireilevan nuoren toimintaterapiaan: tärkeintä on usein se, että joku osoittaa nuorelle välittävänsä hänestä ja kertoo hänelle, että hän on hyvä.

Surulliseksi asiaksi koettiin nuorten tulevaisuus. Liian moni nuori kokee itsensä merkityksettömäksi ja negatiiviset ajatukset ohjaavat tulevaisuuden näkymiä. Haastateltavat ilmaisivat huolensa etenkin niiden nuorten puolesta, jotka ovat heikossa yhteiskunnallisessa asemassa ja vaarassa syrjäytyä, mutta joilla ei vielä tai enää ole yhteyttä lastensuojeluun tai muuhun palveluun. Usein sekä nuori itse että yhteiskunta ovat "leimanneet" nuoren syrjäytyneeksi antamatta edes mahdollisuutta muutokseen. Nuoren pahoinvoinnin kierre olisi saatava katkeamaan. Muutoksen tulee toki alkaa nuoren omasta tahdosta ja nuoren tulee itse sitoutua muutokseen, mutta siihen tarvitaan aikuisen ja ympäristön tarjoamaa tukea. Kuten opinnäytetyön teoriakatsauksessa käy ilmi, toimintaterapian näkemys ihmisen, ympäristön ja toiminnan vuorovaikutuksesta sekä muutoksesta ilmiönä on monipuolinen ja käytännönläheinen. Toimintaterapeutilla voisikin olla muutokseen tukemisessa sellaista näkemystä, jota muilla ammattiryhmillä ei välttämättä ole.

Opinnäytetyön eettisyydestä ja hyvästä tieteellisestä käytännöstä huolehdittiin läpi opinnäytetyöprosessin. Tutkimuksissa ja tieteessä tulee aina noudattaa tiettyjä eettisiä periaatteita, jotka liittyvät käytettyihin menetelmiin ja tutkimuksen raportointiin (Hirsjärvi ym. 2004: 25–28). Haastateltavia informoitiin opinnäytetyöhön liittyvistä asioista ja haastattelun vapaaehtoisuudesta ennen haastattelua, ja heiltä pyydettiin kirjallinen suostumus opinnäytetyöhön osallistumiseen. Haastateltavien nimiä ja paikkakuntia ei tullut esille opinnäytetyössä. Haastatteluaineistoja säilytettiin ja käsiteltiin huolellisesti ja ne tuhoetaan heti opinnäytetyön julkaisemisen jälkeen. Opinnäytetyön aihe oli yhteiskunnallisesti merkittävä ja ajankohtainen. Huomioitavaa on myös aiheen arkaluontoisuus, joten haastattelutilaisuudessa noudatettiin hienotunteisuutta keskustelussa nousseita asioita kohtaan, sekä vaitiolovelvollisuutta.

Raportoinnissa noudatettiin rehellisyyttä ja läpinäkyvyyttä, jota pyrittiin tulosten raportoinnin osalta lisäämään runsain suoria lainauksia sekä analyysimenetelmien huolellisen selostamisen avulla. Viittaukset muiden kirjoituksiin merkittiin asianmukaisin lähdeviittein. Teemahaastattelu oli tarkoituksenmukainen aineistonkeruumenetelmä, koska opinnäytetyössä haluttiin selvittää lastensuojelun ja erityisopetuksen nuorten parissa työskentelevien henkilöiden näkemyksiä ja kokemuksia nuorten tuen tarpeesta ja tukemisen keinoista. Ryhmähaastattelun avulla mahdollistettiin yhteistyökumppanille keskustelu kollegoiden kanssa. Luotettavuutta olisi voitu parantaa vielä esimerkiksi aineistotriangulaatiolla: kyselylomakkeiden, yksilöhaastattelujen tai havainnoinnin avulla oltaisiin voitu saada tietoa laajemmin ja eri näkökulmista (Kananen 2010: 72). Tähän ei kuitenkaan tämän opinnäytetyön aikataulullisissa puitteissa ollut mahdollisuutta.

Opinnäytetyön toteutuksessa aihetta käsiteltiin kahden kunnan osalta, mutta sama ongelma nähdään esimerkiksi pääkaupunkiseudun suuremmissa kaupungeissa. Toimintaterapeutteja työskentelee liian vähän koulumaailmassa ja lastensuojelussa. Apua ja tukea tulisi kohdistaa nuorille heidän päivittäiseen elinympäristöönsä niin, että nuoret saisivat avun oikeaan aikaan ja oikeaan paikkaan. Nopea reagoiminen ja tuen tarjoaminen varhaisessa vaiheessa on tärkeää. Tutkimuksia tarvitaan lisää, jotta saadaan näyttöä toimintaterapian hyödyistä ja kyetään todistamaan toimintaterapian olevan tuloksellinen ja kannattava kuntoutusmuoto haastavasti oireilevan nuoren auttamisessa.

Aikaisempia tutkimuksia tai opinnäytetöitä ei toimintaterapian tutkimuksen osalta syrjäytymiseen ja nuoren muutokseen tukemiseen liittyen ei ole tehty, joten opinnäytetyömme kaltaiselle tarkastelulle ja etenkin nuoren omaa näkökulmaa esiin tuovalle jatkotutkimukselle on tarvetta. Inhimillisen toiminnan mallin mukaisista asiakkaan muutoksesta kertovista teoista saisi parhaiten tietoa havainnoimalla tai haastatteleamalla nuoria. Jatkotutkimusehdotuksena syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn liittyen on toimintaterapian arviointivälineiden ja toimintaterapiainventioiden hyödynnettävyys erityisopetuksessa, lastensuojelulaitoksissa tai lastensuojelun jälkihuollossa. Lisää tutkimuksia toimintaterapian vaikuttavuuden osoittamiseksi tarvitaan, mikäli vallitseviin käytäntöihin halutaan saada muutoksia. Anna nuorelle mahdollisuus parempaan tulevaisuuteen, vaikka hänen lähtökohtansa olisivat heikot. Kuuntele ja ymmärrä nuorta yksilöllisesti ja kerro nuorelle, että välität aidosti hänestä sellaisena kuin hän on, ja että jokaisen elämällä on tarkoitus.

Lähteet

Barkman, Johanna, Inkinen, Helena, Isoniemi, Sami & Vario, Pipsa 2017. Muutosvoimaa! Kohti nuorten kokemusasiantuntijuutta lastensuojelussa. Opas- ja käsikirjat 3/2017. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Cole, Marilyn B. & Tufano, Roseanna 2008. Applied theories in occupational therapy. A practical approach. Thorofare: Slack.

Forssén, Milla & Lalli, Selja 2014. Koulu toimintaterapian ympäristönä. Toimintaterapeuttien ja opettajien näkemyksiä. Opinnäytetyö. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saatavana osoitteessa: <<http://www.theseus.fi/handle/10024/83876>>. Luettu 3.8.2017.

Forsyth, Kirsty & Parkinson, Sue 2008. MOHOST. Inhimillisen toiminnan mallin seulontarvointi. Käsikirja. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy.

Gottberg Eva 2012. Lapsen juridiset oikeudet. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitielä, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. 2. painos. Duodecim. Porvoo: Bookwell Oy.

Haertlein Sells, Carol & Stoffel, Virginia C. 2011. Strategies to Enable Meaningful Everyday Living for People with Psychiatric Disabilities and Other Mental Health Needs. Teoksessa Christiansen, Charles H. & Matuska, Kathleen M. (toim.): Ways of Living. Intervention Strategies to Enable Participation. 4. painos. Bethesda, MD: AOTA Press. 405–429.

Hallituksen puoliväliriihi 2017. Hallituksen linjaukset nuorten syrjäytymisen vähentämiseksi. Valtioneuvosto. Päivitetty 25.4.2017. Saatavana osoitteessa: <<http://valtioneuvosto.fi/hallituksen-puolivaliriihi-2017>>. Luettu 16.11.2017.

Hamarus, Päivi & Landèn, Leila 2014. Syrjäytykö systeemi. Teoksessa Hamarus, Päivi, Kanervio, Pekka, Landèn, Leila & Pulkkinen, Seppo (toim.) Huuto! Lasten ja nuorten hyvinvoinnin puolesta. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hautala, Tiina, Hämäläinen, Tuula, Mäkelä, Leila & Rusi-Pyykönen, Mari 2011. Toiminnan voimaa. Toimintaterapia käytännössä. 1.–2. painos. Helsinki: Edita.

Heikkilä, Hanna-Kaisa & Maikku, Matleena 2013. ”Pitäähä sitä elämässä mennä eteenpäin”. Nuorten kokemuksia toimintaan osallistumisesta. Opinnäytetyö. Oulun seudun ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saatavana osoitteessa: <<http://www.theseus.fi/handle/10024/55558>>. Luettu 19.1.2018.

Helsingin Diakonissalaitos n.d. Tukea ja toimintaa nuorille. Saatavana osoitteessa: <<https://www.hdl.fi/tukea-ja-toimintaa/nuorille/>>. Luettu 23.2.2018.

Helsingin kaupunki 2018. Lastensuojelun jälkihuollon sosiaalityö. Päivitetty 20.2.2018. Saatavana osoitteessa: <<https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=5097>>. Luettu 27.2.2018.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Hilikka & Sajavaara, Paula 2004. Tutki ja kirjoita. 10., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus 2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lapset, nuoret ja perheet. Päivitetty 14.9.2016. Saatavana osoitteessa: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjaytyminen/huono-osaisuuden-ylisukupolvisuus>. Luettu 20.2.2018.

Hyvinvointi- ja terveyserot 2016. Maailman terveysjärjestö WHO. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 7.3.2016. Saatavana osoitteessa: <<https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/yhteistyokansainvalinen/who>>. Luettu 5.3.2018.

Janhonen, Sirpa & Nikkonen, Merja (toim.) 2003. Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. 2. painos. Helsinki: WSOY.

Kananen, Jorma 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kemppinen, Pertti 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kustannusvalmennus P. & K. Oy.

Kielhofner, Gary 2008. Model of Human Occupation. Theory and application. 4. painos. Baltimore MB: Lippincott Williams & Wilkins.

Lapsen oikeudet n.d. Yleissopimus lapsen oikeuksista. Unicef. Saatavana osoitteessa: <<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>>. Luettu 17.1.2018.

Lapset, nuoret ja perheet 2017. Nuorten syrjäytyminen. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Kasvun kumppanit. Päivitetty 20.12.2017. Saatavana osoitteessa: <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjaytyminen>. Luettu 29.3.2018.

Lastensuojelu info 2016. Lastensuojelu ja sosiaalipalvelut. Päivitetty 2016. Saatavana osoitteessa: <<https://www.lastensuojelu.info/lapsiperheiden-palvelut/lastensuojelu-ja-sosiaalipalvelut/>>. Luettu 22.2.2018.

Lastensuojelun käsikirja 2016. Lastensuojelun tilastoa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 3.6.2016. Saatavana osoitteessa: <<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/lastensuojelun-tilastoa>>. Luettu 22.2.2018.

Lastensuojelulaki 417/2007. Annettu Helsingissä 13.4.2007. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>>. Luettu 23.2.2018.

Laine, Terhi, Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi (toim.) 2010. Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi.

Lehtonen, Iida & Märsylä, Kaisa 2015. Tavoitteiden asettaminen nuoren kanssa. Väline tavoitteiden asettamiseen Vamoksen työntekijöille ja nuorille. Opinnäytetyö. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saatavana osoitteessa: <<https://www.theseus.fi/handle/10024/101031>>. Luettu 23.2.2018.

Lumitsalo, Nadja & Vaaja, Helena 2015. Nuorten sosiaalisten vuorovaikutustaitojen vahvistaminen ryhmämuotoisen toimintaterapian avulla Vamoksessa. Opinnäytetyö. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saatavana osoitteessa: <<http://www.theseus.fi/handle/10024/92930>>. Luettu 19.1.2018.

Mannerheimin lastensuojeluliitto n.d. Nuorille. Saatavana osoitteessa: <<https://www.mll.fi/nuorille/>>. Luettu 23.2.2018.

Mertanen, Mira, Myllykoski, Heli & Ollila, Kirsi 2012. Toimintaterapia lastensuojelun perheyössä. Opinnäytetyö. Metropolia ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saatavana osoitteessa: <<http://www.theseus.fi/handle/10024/49441>>. Luettu 28.3.2018.

Myllyniemi, Sami & Berg, Päivi 2013. Nuoria liikkeellä. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013. Nuorisotutkimusseura. Saatavana osoitteessa: <https://issuu.com/tietoanuorista/docs/nuorten_vapaa-aikatutkimus_2013>. Luettu 13.1.2018.

Myrskylä, Pekka 2012. Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA Analyysi 19/2012. Elinkeinoelämän Valtuuskunta. Päivitetty 1.2.2012. Saatavana osoitteessa: <<http://www.eva.fi/blog/2012/02/01/eva-analyysi-hukassa-keit%C3%A4-ovat-syrj%C3%A4ytyneet-nuoret/>>. Luettu 20.2.2018.

Mäkelä, Jukka & Salo, Saara 2012. Varhaisen vuorovaikutussuhteen häiriöiden tunnistaminen ja hoitaminen. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. 2.painos. Duodecim. Porvoo: Bookwell Oy.

Nuorisolaki 1285/2016. 2§. Lain tavoite. Annettu Helsingissä 21.12.2016. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>>. Luettu 13.1.2018.

Nuorisolaki 1285/2016. 3§. Määritelmä. Annettu Helsingissä 21.12.2016. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>>. Luettu 13.1.2018.

Nuorten hyvin- ja pahoinvointi 2010. Konsensuskokous 1.–3.2.2010. Duodecim. Saatavana osoitteessa: <<http://www.terveysportti.fi/kotisivut/docs/f1287864842/konsensuslausuma090210.pdf>>. Luettu 17.1.2018.

Nurmi, Päivi 2013. Lapsen ja nuoren viha. Jyväskylä: PS-kustannus.

Paananen, Juha 2014. Opetusalan ammattijärjestön näkökulma. Teoksessa Hamarus, Päivi, Kanervio, Pekka, Landèn, Leila & Pulkkinen, Seppo (toim.): Huuto! Lasten ja nuorten hyvinvoinnin puolesta. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pihko, Helena & Vahatalo, Tapio 2014. Aivojen kehityksestä. Teoksessa Pihko, Helena, Haataja, Leena & Rantala, Heikki (toim.): Lasten neurologia. Helsinki: Duodecim.

Polatajko, Helene J., Davis, Jane A. & McEwen, Sara 2015. Therapeutic Use of Self. A Catalyst in the Client-Therapist Alliance for Change. Teoksessa Christiansen, Charles H., Baum, Carolyn M. & Bass, Julie D. (toim.): Occupational Therapy. Performance, Participation and Well-Being. 4. painos. Thorofare: Slack. 81–92.

Räty, Tapio 2017. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Sinkkonen, Jari 2015. Lapsen kiintymissuhteet tavanomaisissa ja poikkeavissa olosuhteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Tervonen-Arnkil, Kaisa (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Helsinki: Duodecim.

Svärd, Essi & Toivola, Heli 2016. Ponnahduslauta elämään. Työpajatoiminnan, vertaisuuden ja vertaistuen vaikutus syrjäytyneiden elämässä. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saatavana osoitteessa: <<http://www.theseus.fi/handle/10024/117364>>. Luettu 19.1.2018.

Söderholm, Annlis & Poltti, Johanna 2012. Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivittie-Kallio, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. 2.painos. Duodecim. Porvoo: Bookwell Oy.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. painos. Jyväskylä: Tammi.

Weiste, Elina 2015. Relational work in therapeutic interaction. A comparative conversation analytic study on psychoanalysis, cognitive psychotherapy and resource-centred counselling. Helsinki: Unigrafia. Saatavana osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1042-8>>. Luettu 8.3.2018.

Wikipedia, stigma 2016. Päivitetty 15.11.2016. Saatavana osoitteessa: <[https://fi.wikipedia.org/wiki/Stigma_\(h%C3%A4pe%C3%A4leima\)](https://fi.wikipedia.org/wiki/Stigma_(h%C3%A4pe%C3%A4leima))>. Luettu 8.3.2018.

Wikipedia, syrjäytyminen 2018. Päivitetty 23.1.2018. Saatavana osoitteessa: <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Syrj%C3%A4ytyminen>>. Luettu 2.3.2018.

Haastattelun teemat ja kysymyksiä

Nuoren tuen tarve

- Mihin luokkasi nuoret mielestäsi tarvitsisivat tukea?
- Millaista tukea he saavat?
- Millaiset aikaresurssit sinulla on nuoren kohtaamiseen yksilönä?
- Saavatko toimintaterapiaa? Miten se on järjestetty?

Opettajan tuen tarve

- Millaisia keinoja sinulla on selviytyä haastavissa tilanteissa?
- Mihin erityisesti kaipaisit lisätukea työssäsi?
- Muuttaisitko jotain työssäsi? Mitä ja miksi?
- Mikä olisi ihanteellisin työtapu/työtilanne?

Sosiaaliset suhteet ja syrjäytyminen

- Millaisia sosiaalisia suhteita luokkasi nuorilla on?
- Miten vahvistaisit nuoren sosiaalisia suhteita?
- Miten kuvailisit opettamiesi nuorten yhteiskunnallista osallisuutta? Miten tuet?
- Ovatko nuoret, joiden parissa työskentelet, mielestäsi vaarassa syrjäytyä? Mistä nuori jää syrjään ja miksi? Miten otat tämän huomioon työssäsi?

Nuoren tukeminen muutokseen

- Miten rohkaiset?
- Miten asetat sääntöjä ja rajoja?
- Miten ja keneltä nuori saa palautetta omasta toiminnastaan?
- Kuinka hyvin nuoret mielestäsi osaavat tehdä valintoja? Miten tuet?
- Miten motivoit turhautunutta nuorta?
- Miten huomioit nuoren oman tahdon ja tunteet (mielenkiinnon kohteet, tarpeet, ajatukset)?
- Miten vahvistat nuoren käsitystä itsestään ja omista vahvuuksistaan?
- Miten nuoret näkevät tulevaisuutensa? Miten suunnittelet tulevaisuutta nuoren kanssa/motivoit nuorta suunnittelemaan tulevaisuuttaan?

Tiedote

Hei erityisopettajat ja toimintaterapeutit,

Pyydämme sinua osallistumaan teemahaastatteluun, joka liittyy Metropolia Ammattikorkeakoulun toimintaterapeutin tutkinnon opinnäytetyöhön. Teemahaastattelu toteutetaan Xxxxxxx koulussa **Pvm ja klo** alkaen. Haastatteluun olemme varanneet aikaa noin 90min. Aikataulullisista syistä johtuen yhteistyökumppanimme osallistuu keskusteluun etäyhteyden välityksellä.

Opinnäytetyömme aiheena on **toimintaterapeutin mahdollisuudet tukea haastavasti oireilevaa ja mahdollisesti syrjäytymisvaarassa olevaa nuorta muutokseen**. Yhteistyökumppanimme on erityisopettaja, joka työskentelee lastensuojelun erityisyksikön koulussa, jossa nuoret ovat iältään 13–17-vuotiaita, moniongelmaisia ja psyykkisesti oireilevia. Kaksi muuta haastateltavaa työskentelevät opettajana erityisluokilla yläkoulussa. Opinnäytetyössä lähtökohtaisesti kartoitamme sellaisten nuorten tilannetta, joilla on lastensuojelun asiakkuus ja syrjäytymisvaara ja jotka käyvät erityisluokkaa.

Teemahaastattelun nauhoitamme ja analysoimme täysin nimettöminä, eikä nimiä tai paikkakuntia tule missään vaiheessa esille työssämme. Nauhoitetun keskustelun tuhoamme huhtikuun 2018 loppuun mennessä. Noudatamme työssämme eettisiä ohjeita ja hyvän tutkimustavan periaatteita. Teemahaastatteluun osallistuminen tapahtuu vapaaehtoisesti ja keskustelun voi keskeyttää missä vaiheessa tahansa syytä ilmoittamatta.

Teemahaastattelussa kysymykset liittyvät seuraaviin teemoihin:

- Nuoren tuen tarve
- Opettajan tuen tarve
- Sosiaaliset suhteet ja syrjäytyminen
- Nuoren tukeminen muutokseen

Teemahaastatteluun osallistumalla annat suostumuksesi nauhoittaa keskustelun ja käyttää keskustelua opinnäytetyössämme. Jokaisen keskustelijan kokemukset ja näkemykset ovat meille tarpeellisia ja tukevat opinnäytetyömme toteutumista. Kiitämme keskustelusta ja yhteistyöstänne.

päivämäärä ja paikka

Maarit Hakala ja Laura Ketola

jaana.hakala@ppe.inet.fi
laura.ketola@metropolia.fi

Ohjaavat opettajamme:
janett.halonen@metropolia.fi
riitta.keponen@metropolia.fi

Suostumus

Opiskelijat ovat selvittäneet teemahaastattelun käyttötarkoituksen ja kuinka haastattelumateriaalia käsitellään opinnäytetyössä. Opiskelijat ovat kertoneet myös noudattavansa opinnäytetyössään eettisiä ohjeita ja hyvän tutkimustavan periaatteita. Opiskelijat ovat kertoneet myös luottamuksellisuudesta ja vastuusta sekä nauhoituksen tuhoamisesta ja nimettömänä raportoinnista opinnäytetyössään. Teemahaastattelun ja osallistumisen voi keskeyttää milloin tahansa syytä ilmoittamatta. Osallistuminen on vapaaehtoista. Korvauksia emme voi maksaa haastatteluun osallistumisestasi.

Suostun teemahaastattelun nauhoittamiseen sekä materiaalin käyttöön opinnäytetyön aineistona. Keskustelun aiheet ja asiat sitoudun pitämään luottamuksellisena. Annan opiskelijoille luvan käyttää aineistoa suorina lainauksina tai omin sanoin muokattuna opinnäytetyössä.

päivämäärä ja paikka

Allekirjoitus